

Der hvor vaniljen gror

Vejleder: Lars Jensen

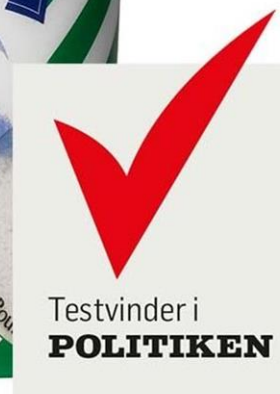
Udarbejdet af:

Anna-Dora Maron 49033

Ian Dinic Falkendorf 54031

Morten Billeskov Jensen 59701

Simon Brun Andersen 47557

Antal anslag: 132.977

Abstract

This project is concerned with how colonial power relations gets reproduced through the exotic representation of the other, as it appears in the nostalgic context of the danish sugar product “Vanila” by Tørsleffs. Through the use of Svetlana Boyms concepts on restorative and reflective nostalgia, we find that Tørsleffs nostalgic contextualization of “The vanilla man” can be thought of as being a symptom of a so-called white innocent danish selv-perception. A concept formulated by theorist Gloria Wekker. The project is framed around theorist Ann Laura Stolars concepts on colonial afasia and the colonial archive. Through an examination of the colonial archive concerning the historical context and representation of “The Vanila man”, we have expanded the postcolonial vocabulary, in an attempt to relieve the colonial aphasia, as it is appears in danish society today. In our reading of the colonial archive we find that, danish society will need give up its white innocent self-perception, if it wishes to avoid the reproduction of colonial power relations.

Indholdsfortegnelse

Abstract.....	1
Indledning	4
Motivation.....	5
Problemfelt	7
Videnskabsteori.....	9
Socialkonstruktivismen.....	10
Postkolonialismen	10
Edward Said og Orientalismen	11
Anvendte teorier	13
Stuart Hall - Repræsentation.....	13
Ann Laura Stoler – Kolonial afasi.....	17
Kolonial afasi	17
Kolonial arkiv	17
Amnesi versus afasi.....	18
Wekker – White innocence	20
Zwarte Piet og White innocence	22
Svetlana Boym -Nostalgia	24
Nostalgia som en utopisk fantasi	25
Restorativ og refleksiv nostalgia.....	25
Metode	26
Dokumentanalyse.....	26
Analyse.....	28
Tørsleff og nostalgien	28
Det koloniale arkiv.....	35
Race og menneskesyn i tiden omkring skabelsen af Vaniljemanden	36
Den biologiske raceopfattelse	37
“Os” og “dem” i den biologiske racetænkning - Henrik Hansen tegner en “lappefamilie”	39
Vaniljemanden og elefantpasseren.....	42
Elefanterne kommer til Aarhus	43
Elefantpasseren William - dyrepasser eller eksotisk attraktion.	45
Repræsentation.....	49
Farver	52
Guldmedalje 1933.....	53

Alternative repræsentationer	53
Diskussion	55
Mellem kultur og natur	55
Restorativ nostalgi og kolonial afasi	58
Den uskyldige dansker	59
Konklusion.....	61
Litteraturliste.....	62
Internethenvisninger:	63

Indledning

Menneskers handlinger determineres af deres fortidige erfaringer. Dette tillæres helt fra barnsben af. Efter at have brændt fingrene på den varme kogeplade, undgår barnet i fremtiden at berøre kogepladen, ud fra erfaringen om at brænde sig. Måske får barnet også et ar, et fysisk punkt, der kan minde barnet om sin erfaring. Når barnet er blevet voksent og selv har fået børn, kan denne erfaring gives videre. “Du må ikke røre ved kogepladen skat. Den er varm og du brænder dig, det gør ondt”. Erfaringen videregives sprogligt fra voksen til barn. Spørgsmålet er hvad der sker hvis den voksne pludselig glemmer ordet “varmt” eller “kogeplade”, eller endnu værre, mister evnen til at sætte ord på at “noget gør ondt”. Hvis den voksne mister den sproglige evne til at videregive sin erfaring, vil barnet så kunne undgå at brænde sig?

I dette projekt vil vi undersøge hvad der sker, hvis et samfund mister evnen til at italesætte sine fortidige erfaringer og se de ar som fortiden har efterladt. Samfundet vi taler om er det danske, og arret er den danske kolonihistorie. Med salget af de Dansk Vestindiske øer i 1917, sluttede et af de mest smertefulde kapitler af den danske kolonihistorie, nemlig historien om den danske deltagelse i slavehandelen. Handelen med slaver var en del af et verdensomspændende system hvor mennesker blev fragtet fra en del af verden, til en anden, for at producere varer der igen blev solgt til en tredje del af verden. Kolonialismen var systematiseret, men det var ikke kun land og mennesker der blev kontrolleret og indbefattet i dette system. Det var i høj grad også viden. Ligesom land og varer blev opdelt og fordelt ud i blandt de vesteuropæiske kolonisatorer, blev mennesker, af videnskabsmænd opdelt og kategoriseret i racer (Andreassen & Henningsen, 2011:52). Dette resulterede i det der kaldes det biologiske racesyn, hvor mennesker, ud fra deres raciale placering, blev tildelt forskellige kvaliteter og egenskaber, i et racialiseret system (Andreassen & Henningsen, 2011:51). Hvor salget af de vestindiske øer blev enden på historien om den danske deltagelse i slaveriet, blev holocaust slutningen for historien om det biologiske racesyn. Alligevel findes der i det danske samfund stadig levn tilbage fra kolonitiden og det biologiske racesyn. Levn der kunne tyde på at den danske kolonihistorie og den erfaring som historien har bragt, ikke har efterladt så stort et ar, som man kunne forestille sig (Andreassen & Henningsen, 2011: 52). Fx bruger vi stadig ordet “kolonialvarer” når vi beskriver de varer, der i kolonitiden blev produceret af slaver på de vestindiske sukkerplantager. Ordet er et hverdagsbegreb mange bruger i flæng, uden tanke

for vores koloniale fortid. Ordet gør ikke ondt, det vækker ikke minder tilbage til en ubehagelig erfaring. Det har ikke form af et ar. Det lægger ikke op til en ændret adfærd. Tværtimod bliver flere af disse kolonialvarer forbundet med en nostalgisk forestilling om en bedre tid, hvor tingene var mere enkle, mere trygge. Dette er en postkolonial problemstilling. Er vi ikke opmærksomme på vores koloniale fortid, og det ar som slaveriet og det biologiske racesyn har givet os, mister vi evnen til at lade fortidens erfaringer påvirke vores ageren i nutiden og i fremtiden. I vores opmærksomhed på, og italesættelse af den koloniale fortid, ligger altså nøglen til undgå tidligere tiders ugeringer. Denne problemstilling har antropologen Ann Laura Stoler, samlet under begrebet *kolonial afasi*. Ifølge Stoler har de tidligere kolonimagter mistet evnen til at italesætte og reflektere over sammenhængen mellem den koloniale historiske fortid og dens indflydelse på samfundet i dag. Den koloniale historie er dog ikke glemt, men gemt væk i et arkiv, det såkaldte *koloniale arkiv*. I arkivet ligger de ord der kan modvirke den koloniale afasi, og dermed nøglen til at undgå tidligere tiders fejltagelser. Det er dog ikke uden udfordringer at få adgang til dette arkiv. Andre historier løber let afsted med vores opmærksomhed og det er derfor vores opgave at forsøge at åbne op for det koloniale arkiv, og gøre dets ordforråd tilgængeligt. I dette projekt vil vi forsøge at se hvad der åbenbarer sig, når vi åbner op for det koloniale arkiv der eksisterer omkring Tørsleffs Vaniljemanden.

Motivation

Inspirationen til at arbejde med Vaniljemanden har vi fra kunsthistoriker og teoretiker Mathias Danbolt, der i 2017 lancerede sit teoretiske begreb *retro-racisme* efter en længere debat om racialiserede repræsentationer på danske kolonialvarer. Den karikerede og stereotypificerende repræsentation af en kineser, der findes på Tørsleffs sylteprodukt Atamon, er et eksempel og Cirkelkaffe's "Cirkelpige" er et andet. Begge er logoer på kolonialvarer, der er blevet beskyldt for at være racistiske grundet deres stereotypificerende repræsentationer af den raciale anden (Odumosu, 2015). Vaniljemanden er flere gange blevet nævnt i forbindelse med denne kritik, dog ofte placeret i periferien, men hvorfor egentlig det? (Sherrebeck, 2015) Måske kan det skyldes at han ikke, ligesom Atamonmanden og Cirkelpigen, er en karikatur? Denne manglende karikering kunne tænkes at være årsag til at han har fået mindre opmærksomhed end de andre tegninger i debatten om racistiske kolonialvarer. Dette har vækket vores nysgerrighed og motiveret os til at undersøge historien om Vaniljemanden nærmere.

Tegningerne af Vaniljemanden, Atamonmanden og Cirkelpigen, har været en del af markedsføringen af kolonialvare i så mange år, at produkterne i dag er blevet allemandseje og et fælles referencepunkt for mange danskere. Alle tre tegninger forestiller folk med en anderledes hudfarve end den etniske danskers, et forhold Mathias Danbolt finder er problematisk. Ifølge Danbolt er disse tegninger en videreførelse af kolonitidens eksotiserende billedkultur. En, ifølge Danbolt, problematisk billedkultur, da den reproducerer en kolonialistisk forståelse af racial forskellighed, hvor den hvide race opfattes som værende overlegen i forhold til ikke hvide racer (Scherrebeck, 2015:3). Danbolt har udtalt følgende i dagbladet Information d. 3. januar 2015.

“I de fleste andre lande har man ændret den billedkultur, men i Danmark holder man fast ved det. Kolonialvarerne og deres æstetik dyrkes med en nostalgi, som knytter sig mindre til kolonialismen som sådan, men snarere til en imaginær fortid præget af uskyld, enhed og samhørighed, hvor kolonialismens racistiske fortolkning af forskellighed var så normaliseret, at den ikke stod til diskussion.”

(Danbolt i Scherrebeck 2015:2)

Ifølge Mathias Danbolt bliver raciale afbildninger, som Vaniljemanden, Atamonmanden og Cirkelpigen, altså placeret indenfor en nostalgisk forestilling om fortiden, hvor racismen var så normaliseret, at den ikke blev set som et problem. Et nostalgisk blik der gør, at afbildningernes legitimering i fortiden, fordrer nutidens legitimering af billederne som værende uproblematiske. Dette er et eksempel på det, der i en postkolonial kontekst, kaldes for *racial exceptionalisme*. Et narrativ, hvor racisme anses som et begreb, der beskriver en handling, hvor man diskriminerer på baggrund af en tro på biologisk forskellighed og en tro på racehierarki (Danbolt, 2017:10). Ifølge Danbolt har racial exceptionalisme, i en dansk kontekst skabt et problem. Danbolt mener at mange danskere opfatter racisme, som noget der sker langt væk fra vores solidariske land eller som noget der skete i en anden tid. Et problem der yderligere forværres af en tendens blandt de nordiske lande til at tie om vores koloniale involvering (Danbolt, 2017:10). Denne tavshed vil vi forsøge at bryde ved at åbne op for Vaniljemandens koloniale arkiv og se på den historiske kontekst som Vaniljemanden blev skabt indenfor. En kontekst der måske kan problematisere Tørsleffs brug af Vaniljemanden, som logo for vaniljesukker produktet “Vanila”. Det er dog ikke kun Vaniljemandens historiske kontekst og de ord, der gøres tilgængelige her, der interesserer os. I det koloniale

arkiv ligger nemlig også nøglen til at se de problematiske reproduktioner fra kolonitiden, som vi mener eksisterer i dag. Vaniljemanden er nemlig en repræsentation af en minoritet. En repræsentation, der høj grad kan forstås og beskrives, som en reproduktion af tidligere tiders racesyn. I dette projekt vil vi, som en del af vores arbejde med det koloniale arkiv, derfor også undersøge og beskrive det kulturmøde og den identitetsdannelsesproces, der opstår i danskernes møde med Vaniljemanden.

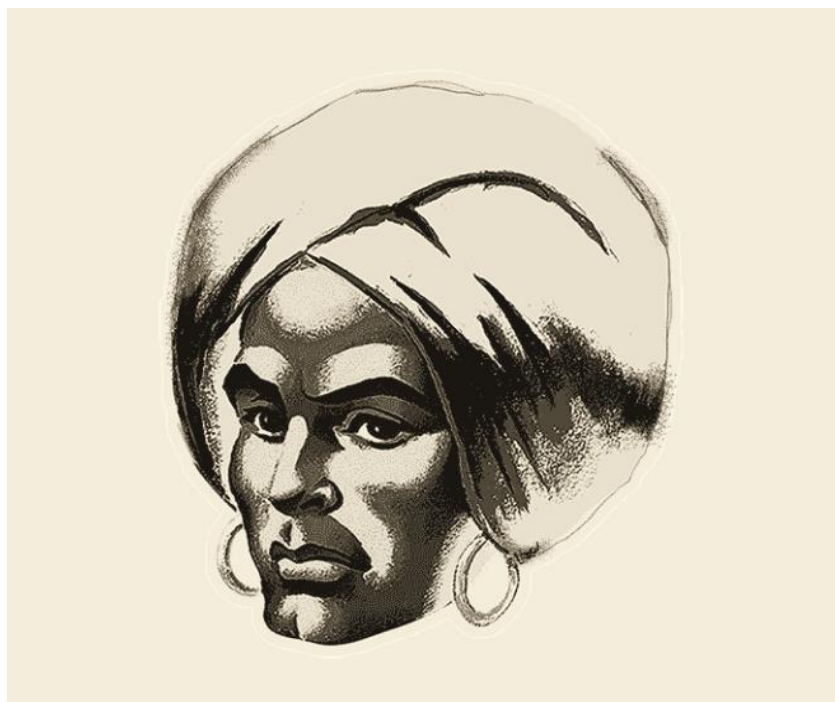
Med udgangspunkt i disse motivationer og problemstillinger har vi formuleret følgende problemformulering:

Hvordan kan Vaniljemanden som symbol forstås historisk, og hvorvidt reproducerer Vaniljemanden stereotype forestillinger om den raciale anden?

I det følgende afsnit vil vi redegøre for hvordan vi vil gribe besvarelsen af vores problemformulering an. Problemformuleringen vil blive besvaret via en række delspørgsmål. Disse spørgsmål vil udgøre projektets samlede struktur.

Problemfelt

I de fleste danske supermarkeder findes et produkt, som mange forbrugere vil associere med deres mormødre og oldemødre (Felholt & Dalsgaard, 2018:8). Produktet er vaniljesukker fra producenten Tørsleffs, som markedsfører sig på, at de er lige dele nostalgi og moderne køkkenkunst. Den nostalgiske del af markedsføringen kommer til udtryk gennem den ikoniske tegning, der har prydet vaniljesukkeret siden 1935, nemlig Vaniljemanden, dette projekts absolutte hovedaktør (Tørsleffs, 2018).

Nostalgien er vigtig for vores arbejde med Vaniljemanden, da vi har en forforståelse om at den nostalgiske markedsføring af vaniljesukkeret, medvirker til at opretholde kolonial afasi i Danmark. Den nostalgiske kontekstualisering af Vaniljemanden besværliggøre, om man så må sige, adgangen til det koloniale arkiv. Via en analyse af Tørsleffs nostalgiske markedsføring af deres produkter, som de tager sig ud på Tørsleffs hjemmeside, vil vi forsøge at besvare følgende delspørgsmål:

Hvordan vækker Tørsleffs nostalgi blandt forbrugerne ved at anvende Vaniljemanden til emballagen på vaniljesukkeret og hvilken nostalgisk kontekst bliver Vaniljemanden placeret i Tørsleff?

Besvarelsen af dette spørgsmål, vil lede frem til en diskussion om kolonial afasi, samt om restorativ og reflektiv nostalgi. Begreber, opstillet af professor Svetlana Boym (1959 - 2015), der vil blive redegjort for i projektets teoridel hvor Ann Laura Stolars teoretiske begreber *Kolonial afasi* og *Kolonial arkiv* ligeledes vil blive beskrevet og forklaret.

Som sagt er projektet interesseret i at undersøge det koloniale arkiv der eksisterer omkring Vaniljemanden, med henblik på at bidrage til et større postkolonialt ordforråd med dertil større mulighed for refleksion. I en smagstest fra Politiken bliver han, af en forbruger associeret med en vaniljebonde (Felholt & Dalsgaard, 2018:8), men på Tørsleffs egen hjemmeside præsenteres han som en elefantpasser, der besøgte Aarhus Zoologisk Have tilbage i 1935 (Internethenviisning A). I vores forsøg på at åbne op for Vaniljemandens koloniale arkiv vil vi derfor arbejde ud fra følgende delspørgsmål:

Hvilken historisk kontekst blev Vaniljemanden skabt indenfor?

Hvem inspirerede tegneren Henrik Hansen til at tegne Vaniljemanden?

Hvilke forskelle er der imellem Tørsleffs beskrivelse af Vaniljemanden og den kontekst som han placeres indenfor af Tørsleffs, i forhold til den historiske fremstilling som fremgår af vores selvstændige historiske undersøgelse?

Med disse spørgsmål vil vi forsøge at åbne op for det koloniale arkiv der eksisterer omkring Vaniljemanden. Som det vil fremgå af denne opgavedel, skal arkiv i denne sammenhæng, forstås helt bogstaveligt. Det vil nemlig vise sig at dagbladet Aarhus Stiftstidendes avisarkiv indeholder flere interessante kilder, der på forskellig vis knytter sig til historien om Tørsleffs Vaniljemand, disse kilder vil komme under grundig behandling. I vores

historiske kontekstualisering af Vaniljemanden, vil vi især også trække på Rikke Andreassens og Anne Folke Henningsens bog *“Menneskeudstilling: fremvisninger af eksotiske mennesker i Zoologisk Have og Tivoli”* fra 2011. Som det vil fremgå af besvarelsen af de delspørgsmål der knytter sig til denne del af projektet, er denne bog relevant for historien om Vaniljemanden på flere interessante punkter.

Udover at være nostalgisk og historisk betinget er Vaniljemanden tegnet med en bestemt æstetik. Iført øreringe og hvid turban udstråler den mørklødet Vaniljemand eksotisme, mystik og andethed. Med udgangspunkt i den akademiske postkolonialismes “fader” Edwards Said (1935 - 2003) og kulturteoretiker og sociolog Stuart Hall (1932 - 2007) vil vi undersøge hvordan Vaniljemanden kan forstås som en eksotisk repræsentation, samt hvordan Vaniljemanden kan tænkes ind i en postkolonial identitetsdannelses sammenhæng. Dette vil vi forsøge at gøre ved at besvare følgende delspørgsmål:

Hvorvidt kan Vaniljemanden siges at være en stereotypificerende repræsentation, når han er repræsenteret på æstetisk vis?

Hvad vidner Vaniljemanden om i forhold til vores opfattelse af race og det eksotiske “andet”?

I vores teoridel vil der blive redegjort for de teoretiske tilgange og begreber vi vil bruge til at besvare disse spørgsmål. Besvarelsen af disse spørgsmål vil munde ud i en diskussion omkring den nostalgiske kontekst Vaniljemanden placeres indenfor af Tørsleffs. En diskussion der især vil centrere sig omkring kulturanthropologen Gloria Wekkers teori omkring *White innocence* fra 2016. Wekkers teori vil ligeledes blive behandlet i projektets teoridel.

Videnskabsteori

Med udgangspunkt i ovenstående problemfelt placerer vi os, med vores problemstilling og motivationer, inden for en socialkonstruktivistisk og postkolonialistisk forståelsesramme. I det følgende videnskabsteoretiske afsnit, vil vi forsøge at redegøre for disse teoriers betydning for vores generelle videnskabelige blik.

Socialkonstruktivismen

Socialkonstruktivismen skal ses som en betegnelse for en gruppe af videnskabsteoretiske positioner med forskellige tilgange til epistemologi og ontologi. De forskellige tilgange har dog det tilfælles at, *"De repræsenterer et radikalt opgør med den herskende ortodoksi indenfor videnskabsteorien i det meste af det 20. århundrede"* (Collin, 2014: 419).

Ved denne tradition ønskes der at rettes kritik af den måde, hvorpå vi forstår den verden vi lever i, da traditionen anskuer vores opfattelse af virkeligheden som socialt konstrueret. Ved forhandlinger om hvordan vi forstår verdenen, konstruerer vi i fællesskab viden. Disse forhandlinger foregår på både mikro- og makroniveau, fra det enkelte individs hverdag, til medier, politik, diskurser m.m.

Et væsentligt aspekt ved den socialkonstruktivistiske tradition er at forholde sig kritisk til fænomener man udpeger for at være socialt konstrueret. I det kritiske aspekt ligger der en opfordring til at ændre eller rette en grundig kritik af et fænomen. (Collin, 2014: 420)

Konstruktivismen deles op i to kategorier og kan dermed anskues for at være en sontring mellem to slags konstruktivisme. Den første kategori kan kaldes for *erkendelsesteoretisk konstruktivisme* og indenfor denne kategori vil man hævde at: *"... det er viden eller videnskab der konstrueres af samfundsmæssige processer."* (Collin, 2014: 422). Ved denne kategori er det ikke afgørende om viden ses som en sand erkendelse, men snarere om det betragtes som almen viden i det pågældende samfund. Den anden kategori, *ontologisk konstruktivisme* hævder dog på den anden side, at det kun er visse aspekter af viden, der er skabt af samfundsmæssige processer (Collin, 2014: 422).

Set fra et *erkendelsesteoretisk* konstruktivistisk perspektiv skal det nævnes at uden mennesket havde der ikke kunne været formuleret hypoteser eller ligeledes udført eksperimenter om konstruktionen af verdenen. Ved dette perspektiv hævdes det at: *"de videnskabelige teories indhold er helt eller overvejende bestemt af den sociale proces, gennem de er opstået. De er dermed afspejlinger af de samfund, i hvilket de er fremkommet."* (Collin, 2014: 423)

Dette er en fortolkning som vi er tilhængere af, da vi ikke kan producere viden, uafhængigt af vores perspektiv som forskere og den sociale og historiske kontekst vi er en del af.

Postkolonialismen

Postkolonialismen er et prisme til at anskue verden igennem mere end en egentlig teori. Postkolonialismen er en måde hvorpå der forsøges at fastlægges iagttagelser af fænomener

der har fundet sted både under kolonitiden og efter kolonitiden. *”Postkolonialisme betyder ikke altid ”efter kolonialismen”, men kan betyde, at kolonialismen har forandret sig og på en måde ikke er slut.”* (Hauge: 2008, 359)

Det er netop ovenstående vi har for øje når vi inddrager det postkoloniale perspektiv, da vi har en antagelse om, at Vaniljemanden er blevet skabt i en tid hvor der forekom en kolonial reproduktion af et biologisk racesyn. Endvidere finder vi det interessant at undersøge, om der stadig forekommer en reproduktion af dette racesyn i markedsføringen af Vaniljemanden den dag i dag.

Det skal dertil nævnes at postkolonialismen kan relateres til flere forskellige historiske perioder, da der ikke findes en entydig periode eller geografisk afgrænsning. I vores arbejde med det postkoloniale perspektiv, har vi været inspireret af Edward Saids tanker om emnet. I det følgende afsnit vil vi forsøge at redegøre for grundelementerne i Edward Said postkoloniale tankeværk. Dette vil vi gøre med henblik på at præsentere nogle af de grundbegreber vi bruger i vores analytiske og diskuterende arbejde med Vaniljemanden.

Edward Said og Orientalismen

Denne opgave baseres på en postkolonial tilgang og forståelse af vores verden, som en verden der stadig bliver påvirket af fortidens koloniale relationer. Teorierne brugt i opgaven lægger sig i høj grad op af Saids (1978) *Orientalisme*, hvori han beskriver de ulige magtforhold og diskurser, der finder sted i Vestens forhold til det ikke-vestlige. Said beskriver orientalisme som en vestlig diskurs, der ikke giver Orienten mulighed for at identificere sig selv. Men at den bliver frataget denne ret i kraft af den dominerende vestlige diskurs som Orienten underlægges (Said, 2003:3). Til trods for at Saids værk hovedsageligt koncentrerer sig om forholdet mellem Vesten og Orienten, kan de imperialistiske og eurocentristiske tanker, som Said mener ligger til grund for det uligevægtige forhold mellem to de, også ses i andre kontekster hvor Vesten interagerer med det globale syd.

Da størstedelen af vores teorier tager udgangspunkt i Saids forståelse af forholdet mellem Vesten og Orienten, kan denne teori ses som en overordnet teoretisk ramme for denne opgave. Selvom Saids teori ikke direkte bliver brugt i opgaven gennemsyrrer hans teori og begreber opgaven. Især magtforholdet mellem Vesten og Orienten, som optager Said, kommer til udtryk.

“The Orient was Orientalized not only because it was discovered to be “Oriental” in all those ways considered commonplace by an average nineteenth-century European, but also because it could be- that is, submitted to being - made Oriental. There is very little consent to be found. She never spoke of herself, she never represented her emotions, presence, or history. He spoke for and represented her”

(Said, 2003:5-6)

Han beskriver videre dette forhold mellem Vesten og Orienten gennem en analogisk historie om en velhavende mand og en kurtisane, der illustrerer hvordan Orienten ikke får muligheden for at repræsentere sig selv. I forbindelse med denne undersøgelse af det postkoloniale magtforhold, der findes mellem Vesten og Orienten, opstår en række begreber, som går igen i de brugte teorier vi arbejder med her; *othering* og *eksotisme*.

“Orientalism is never far from [...] a collective notion identifying “us” Europeans as against all “those” non-Europeans, and indeed it can be argued that the major component in European culture is precisely what made that culture hegemonic both in and outside Europe: the idea of European identity as a superior in comparison with all the non-European peoples and cultures.”

(Said, 2003:7)

Said navngiver ikke begrebet *othering* konkret, men beskriver det gennem bogen og de bagvedliggende tanker. Disse tanker kommer også til udtryk i citatet ovenover. Fremadrettet i opgaven vil begrebet *the other* (*Othering* og variationer der af) oversættes med *den anden*. Begrebet spiller en central rolle i denne opgave, da Hall's *The Spectacle of the Other* (1997) tager afsæt i netop dette begreb når han undersøger hvordan den anden bliver repræsenteret i medier, som vil blive uddybet senere.

Et andet begreb som både Said og Hall beskriverer *eksotisme*. Begrebet, hvis definition hviler i ordet, beskriver hvordan den anden oftest ses som noget eksotisk og anderledes fra et europæisk synspunkt. En opfattelse der bygger på et kolonialt eurocentristisk perspektiv, som definerer den anden ud fra en europæisk kontekst, og derfor ser på karakterer træk som afviger fra den europæiske norm, som eksotiske.

”The imaginative examination of things Oriental was based more or less exclusively upon a sovereign Western consciousness out of whose unchallenged centrality an Oriental world emerged, first according to general ideas about who or what was an Oriental, then according to a detailed logic governed not simply by empirical reality but by a battery of desires, repressions, investments, and projections.”

(Said, 2003:8)

Vi har nu forsøgt at vise hvordan vi med vores problemfelt forankrer os videnskabsteoretisk. I det følgende afsnit, vil de teorier der bliver brugt aktivt, blive præsenteret. Fokus vil være på begreber, der vil blive brugt enten analytiske eller diskuterende. De teoretiske afsnit vil altså ikke blot redegøre for de brugte teorier, men også vise hvordan teorierne vil blive brugt i praksis.

Anvendte teorier

Stuart Hall - Repræsentation

Stuart Hall var et åbentlyst valg af teoretiker i dette projekt, da hans arbejde med repræsentation er internationalt anerkendt. Vi undersøger en repræsentation af *den anden* i form af Vaniljemanden, og kigger nærmere på hvordan denne repræsentation former beskuerens opfattelse af den anden. De principper og teoretiske overvejelser som Hall præsenterer vil blive brugt som en linse hvorigennem vi kan kigge på Vaniljemanden, som han ser ud idag og dengang han først blev skabt. I kapitlet *The Spectacle of the Other* fra bogen *Representation: Cultural representations and signifying practices* diskuterer Hall konceptet og praksissen bag visuel repræsentation. Hall ser overordnet på repræsentation som virkende gennem stereotyper og tager udgangspunkt i begreber som race og etnicitet når han diskuterer hvordan disse stereotyper påvirker repræsentation.

I denne diskussion argumenterer Hall for at en *rigtig* og *forkert* mening ikke kan fæstnes til billeder. Meningen i billeder er ikke iboende eller fastlagt. Men forsøger man at fastlægge meningen, den *rigtige* måde at se/tolke et billede på, forstyrres de potentielle fortolkninger af billedet, og en mening promoveres over andre, som den *rigtige*, den *foretrukne*. Fastlægningen af mening på denne måde, antyder at der eksisterer en *foretrukket* mening (Hall, 2003:228). Hall beskriver billeder som ikke havende en iboende fastlagt mening. Meningen opstår ikke i billedet selv, men i mødet med andre tekster og det intertekstuelle

miljø de eksisterer i. Billedet i sig selv kan ikke have en mening uden for den kontekst det bliver læst i (Hall, 2003:232).

Forskellighed spiller en central rolle i Halls fremstilling af repræsentation. Han argumenterer for hvordan repræsentation bliver påvirket af forskellighed fra både et socialt, lingvistisk og kulturelt synspunkt. Han fremstiller flere argumenter der underbygger denne påstand:

1) Forskellighed spiller en essentiel rolle i skabelsen af mening, da mening og værdi skabes i kontrast til dens modsætning – altså hvad det *ikke* er (Hall, 2003:235). Hall kritiserer samtidigt dette koncept, som reduktionistisk og unuanceret, da det ofte oversimplificerer de forskelligheder, som definitionen læner sig op af (Ibid.). Hall referer til Derrida, der foreslår at denne binære definition ikke udspringer fra et neutralt udgangspunkt, men at en af de binære poler er dominante over for *den anden*, og dermed inkorporerer den *anden* i sit eget verdenssyn (Hall, 2003:235). Denne pointe udvides, hvor Hall beskriver hvordan minoriteter altid bliver repræsenteret gennem denne binære opposition:

“People who are in any way significantly different from the majority - “them” rather than “us” - are frequently exposed to this binary form of representation. They seem to be represented through sharply opposed, polarized, binary extremes - good/bad, civilized/primitive, ugly/excessively attractive, repelling-because-different/compelling-because-strange-and-exotic. And they are often required to be both things at the same time!”

(Hall, 2003:229).

2) Hall understreger vigtigheden af den binære forskellighed ved hjælp af Bakhtins dialogiske begreb, som beskriver at: *“we can only construct meaning through a dialogue with the ‘other’.*” Hall, 2003:236). I dette tilfælde repræsenterer *den anden* en alternativ grundlæggende facette i skabelsen af mening, da, ifølge Bakhtin, mening opstår i dialogen, eller mødet, mellem partcipanterne. Meningen forhandles altså gennem dialogen, og kan, fra Bakhtins perspektiv, ikke fastlægges uden om dialogen.

“What it means to be British, Russian or Jamaican cannot be entirely controlled by the British, Russians or Jamaicans, it is always up for grabs, always negotiated in the dialogue between these national cultures and their ‘others’”

(Hall, 2003:236).

3) Hall argumenterer for at vi har brug for at kategoriserer møder i en kulturel kontekst, for at kunne skabe mening af dem. Dette argument bygger på betydningen af forskelle i den kulturelle kontekst da *“culture depends on giving things meaning by assigning them to different positions within classificatory system”* (Hall, 2003:236). Hall henviser til Mary Douglas, som beskriver samme fænomen, men fra et negativt perspektiv *“what really disturbs cultural order is when things turn up in the wrong category; or when things fail to fit any category”* (Hall, 2003:236).

4) Det sidste argument Hall opstiller fokuserer på skabelsen af identitet og seksualitet fra et psykoanalytisk perspektiv. Han tager udgangspunkt i Lacans 'mirror stage' og beskriver hvordan *“the ‘Other’ is fundamental to the constitution of the self, to us as subjects, and to sexual identity”* (Hall, 2003:237).

Hall definerer derudover en stereotypificering som en *signifying practise* (en meningstilkendegivende praksis), og beskriver hvordan raciale forskelle spiller en central rolle i repræsentationen af andre. Hall beskriver de iboende egenskaber, som stereotypificering besidder som *“essentializing, reductionist, and naturalizing [...] Stereotyping reduces people to a few, simple, essentialist characteristics, which are represented as fixed by Nature.”* (Hall, 2003:257). Derudover beskriver Hall forskellen mellem *stereotyping* og *typing*, ved hjælp af Richard Dyers (1977) definition af de to begreber. *Typing*, kan ses i samme kontekst som ovennævnte, at man har brug for et system at kategorisere møder med det *andet*, for at kunne bibeholde ens egen kulturelle identitet. *Stereotyping*, i modsætning til *typing*, bruges til at reducere den anden. Det normale og acceptable bliver stillet op imod det unormale og uacceptable og alt hvad der ikke passer ind i billedet bliver ekskluderet (Hall, 2003:258).

Magt og magtforhold beskriver Hall også som to centrale aspekter af repræsentation. At repræsenterer en anden, kræver at den der repræsenterer nogen/noget besidder en vis mængde magt over, eller i forhold til, dem/det der repræsenteres.

“Power, it seems, has to be understood here, not only in terms of economic exploitation and physical coercion, but also in broader cultural or symbolic terms, including the power to represent someone or something in a certain way - within a certain ‘regime of representation’. It includes the exercise of symbolic power through representational practices. Stereotyping is a key element in this exercise of symbolic violence.”

(Hall, 2003:259).

Det er gennem denne hegemoniske magtstruktur at stereotyper bliver produceret og reproduceret – gennem billeder, kultur, produktion af viden og repræsentation (Hall, 2003:263)

Men det er også gennem denne reproduktion at stereotyperne bliver brudt med, ændret eller forsvinder helt. ”*Meaning can never be finally fixed. If meaning could be fixed by representation, then there would be no change.*” (Hall, 2003:270). Hall præsenterer tre muligheder hvorigennem stereotyper i samfundet kan ændres. Den første handler om at vende stereotyperne, at sætte dem på hovedet og gøre det modsatte med dem – som det blev gjort med den afrikanske mand i TV serier som *Sweet Sweetback’s Baadasss Song* (1971) og *Shaft* (1971). Hvor den afrikanske hovedperson besidder bliver placeret i en ny rolle. En rolle der besidder samme egenskaber som den typiske hvide hovedperson, og i ovenstående eksempler måske endda flere i kraft af deres *don’t give a fuck* attitude overfor hvide (Hall, 2003:270-72). Den anden metode er at vende konnotationen fra noget negativt til noget positivt i budskabet. Et eksempel kunne være sloganet ”Black is Beautiful” – der forsøger at skabe en positiv association. Dette eksempel sætter associationen på spidsen, da det sloganet bryder med er en underliggende opfattelse – hvorfor er der overhovedet brug for at lave et slogan der siger ”Black is Beautiful”? Er det fordi det ikke har været set som smukt tidligere? Denne metode søger at udvide omfanget for repræsentationen af stereotyper ved at bryde med de underliggende konnotationer som de er forbundet med (Hall, 2003:272-74). ”*Since meaning can never be finally fixed, there can never be any final victories.*” (Hall, 2003:274). Den sidste metode koncentrerer sig ikke direkte om at slå ned på den negative stereotyp, men på at udstille den og udforske den. At fremstille det absurde ved stereotypen i et forsøg på at få modtageren til at se det absurde i stereotypen og derved stille spørgsmålstejn ved den (Hall, 2003:274-77).

Disse begreber vil blive brugt i en analyse af afbildningen af Vaniljemanden som han bliver fremstillet på Tørsleffs emballage. Dette bliver gjort med henblik på at afklare den repræsentation der finder sted, og hvordan Vaniljemanden evt. fremstilles som den raciale anden.

Ann Laura Stoler – Kolonial afasi

Dette afsnit vil forklare Ann Laura Stoler begreber *kolonial afasi* og *kolonial arkiv* med henblik på en uddybning af hvad begreberne indebærer og hvordan de er relevante i forhold til vores arbejde med Vaniljemanden. Med begreberne vil vi placere Vaniljemanden i en dansk postkolonial kontekst og forklare vigtigheden af disse koloniale levn, uanset hvor de findes.

Kolonial afasi

Ifølge Ann Laura Stoler (2011) er *kolonial afasi* en tilstand i samfundet, som kommer til udtryk ved en manglende evne til at italesætte og skabe sammenhæng mellem den nationale kolonihistorie og effekterne på samtiden. Ordet afasi er defineret i Den Danske Ordbog som: “*delvist eller fuldstændigt tab af evnen til at bruge eller forstå sproget pga. læsioner i hjernens sprogcentre.*” (Internethenviisning C), altså beskriver kolonial afasi hvordan vi ikke har evnen eller ordene til at tale om vores koloniale problemstillinger. Endvidere definerer ordbogen årsagen til afasi, som “*fx efter en hjerneblødning*” (ibid.), en årsag Stoler næppe har oversat da hun anvendte begrebet i en kolonial kontekst. Stoler uddyber begrebet kolonial afasi ved at forklare at det ikke handler om uvidenhed, men snarere om et samfundsstrukturelt problem, hvor en uskyldig kolonihistorie overskygger en problematisk kolonihistorie, hvormed den koloniale arvs negative indflydelse undervurderes (Stoler, 2011:122). Vi har således svært ved at italesætte og reflektere over kolonihistoriens indflydelse på vores nuværende samfund, fordi vi ikke er opmærksomme på, eller ikke genkender vores kolonihistorie når vi ser den.

Det koloniale arkiv

Årsagen til at denne koloniale afasi overhovedet eksisterer, ligger i måden hvorpå historisk information behandles på. Informationen eksisterer men bliver ikke behandlet ud fra et postkolonialt perspektiv. I stedet bliver denne information behandlet urefleksivt uden blik for sammenhængen der findes mellem samtiden og kolonihistorien. I denne manglende refleksion opstår problemet, da det kan gøre os blinde overfor eventuelle problemstillinger, der videreføres fra kolonihistorien til i dag. Det er her det koloniale arkiv præsenterer en alternativ og mere dynamisk måde at arbejde med kolonihistorisk information på. “*Its focus is on archiving as a process rather than to archives as things*” (Stoler, 2002:1).

Stoler beskriver hvordan det koloniale arkiv tillader individet at reflektere kritisk over samtiden og den historiske kontekst. Dette fokus i sig selv omdanner kilden, fra en *kilde* i en

traditionel forstand der *videregiver* information, til en *kilde* som *indeholder* information om samspillet mellem den historiske fortid og samtiden.

“In treating ethnographies as texts, we are just now critically reflecting on the making of documents and how we choose to use them, on archives not as sites of knowledge retrieval but of knowledge production, as monuments of states as well as sites of state ethnography.”

(Stoler, 2002:4)

At anskue kilder som en del af det koloniale arkiv, giver os derfor en mulighed for at undersøge dem fra et koloniale og postkoloniale perspektiv, hvor kilderne ikke kun ses som en informationskilde, men som en informationskilde til en historisk fortid, men også som en del af en problematisering af vores samtid.

“It signals a more sustained engagement with those archives as cultural artifacts of fact production, of taxonomies in the making, and of disparate notions of what made up colonial authority”

(Stoler, 2002:5)

De postkoloniale problemstillinger der kan åbenbare sig i arbejdet med det koloniale arkiv, kan være svære at se, da politiske- og uddannelsesinstitutioner uvidende reproducerer den underliggende racisme, som den hegemoniske uskyldige kolonihistorie repræsenterer (Stoler, 2011:122).

Denne manglende bevidsthed omkring den underliggende diskurs, som de historiske kilder skaber, mener Stoler, har ledt til en positiv genfortælling af Europa koloniale eventyr. Problemerne, der opstår som følge af denne underliggende diskurs, der spørger fra kolonitiden (bl.a. strukturel racisme), bliver ikke behandlet da de ikke eksisterer i den kollektive bevidsthed (eller ikke anses som problematiske i den kollektive bevidsthed). I stedet bliver de fortiet, som en glemt historie eller et hul i hukommelsen (Stoler, 2011:122).

Amnesi versus afasi

Stoler fremhæver vigtigheden i, at kolonial afasi adskiller sig fra kolonial amnesi. Ved amnesi, et *“totalt tab af erindringen om en bestemt periode i ens liv”* (Internethenvisning D), er der sket en decideret forglemmelse i samfundet, om den rolle nationen har spillet under kolonitiden. Stoler mener at afasi er et bedre begreb at bruge når der tales om samtidens forhold til kolonihistorien, da man i samfundet ikke har glemt at kolonierne har eksisteret.

Samfundets forhold til kolonihistorien kommer til udtryk på mange forskellige planer. Kolonihistorien bliver fx behandlet i historiske fremstillinger, den indgår som en del af undervisningen i folkeskolen (Stoler, 2011:145) og i markedsføringen af rejser til “De Dansk Vestindiske Øer” af rejsebureauer (Internethenviisning E). Kolonihistorien eksisterer altså som en del af vores kollektive erindring, men behandles ofte ud fra et perspektiv hvor den ikke bliver problematiseret i forhold til vores samtid. En problematisering, som fordres af adgangen til det koloniale arkiv, og dets ord. Altså er det ikke et *tab af erindring*, men et *tab af evnen til at bruge eller forstå sproget* når vi snakker om den koloniale kontekst og dens konsekvenser i dag. (Stoler, 2011:125). Stoler uddyber:

”Rather, it is to emphasize both loss of access and active dissociation. In aphasia, an occlusion of knowledge is the issue. It is not a matter of ignorance or absence. Aphasia is a dismembering, a difficulty speaking, a difficulty generating a vocabulary that associates appropriate words and concepts with appropriate things. Aphasia in its many forms describes a difficulty retrieving both conceptual and lexical vocabularies and, most important, a difficulty comprehending what is spoken”

(Stoler, 2011:125).

Ifølge Stoler er samfundets hegemoniske forståelse og behandling af kolonihistorien er med til at skabe en strukturelt implementeret ulighed på et samfundsmæssigt, politisk og socialt niveau. Denne ulighed manifesterer sig i strukturel racisme. Stoler eksemplificerer dette i en Fransk kontekst, hvor hun mener, at man afviser eksistensen af strukturel racisme i landet, da man associerer denne form for racisme med et land som USA (Stoler, 2011:128).

”In the landscape of racialized sentiments, the word race need not be spoken. It certainly need not in “republican” France, where race is not a legal category”

(Stoler, 2011:129).

Alligevel bliver racisme påpeget, som noget der finder sted i Frankrig. En påtale som ofte bliver mødt med vrede og frustration, da franskmændene har svært ved at forstå, hvordan deres koloniale- historie og arv har indflydelse på samfundsstrukturen i dag (Stoler, 2011:133). Stoler beskriver denne problemstilling i en Fransk kontekst, men problemstillingen er ikke isoleret i Frankrig. Danbolt behandler Haribo debatten i en Dansk

kontekst og tager udgangspunkt i den samme raciale exceptionalism som Stoler gør brug af i den Franske kontekst.

For at rette op på dette problem kræver det, ifølge Stoler, at vi opnår en bedre forståelse for, hvordan viden produceres og arkiveres. Gør vi det, vil vi lettere kunne få øje på, hvordan viden er afgørende i forhold til vores kolonihistoriske bevidsthed og dens påvirkning af vores samtid (Stoler, 2011:153).

Det koloniale arkiv er centralt for vores mulighed for at kunne gøre op med den strukturelle racisme. Heri ligger nemlig de ord og associationer der skal bruges til at italesætte forholdet mellem vores samtid og vores koloniale fortid. Gennem et fornyet ordforråd bliver det muligt at tydeliggøre og problematisere de koloniale reproduktioner af ulige magtforhold, der ellers får lov at eksistere uantastet i den hegemoniske kolonihistoriske bevidsthed (Stoler, 2011:156).

I dette projekt vil vi undersøge hvordan Tørsleffs nostalgiske markedsføring af Vaniljemanden kan ses som en del af dette uproblematiserende kolonihistoriske hegemoni. Ved at åbne for adgangen til det koloniale arkiv der eksisterer omkring Vaniljemanden vil vi bidrage med et udvidet postkolonialt ordforråd.

Gloria Wekker – White innocence

I følgende afsnit vil vi redegøre for Gloria Wekker's teoretiske begreb *White Innocence*. Begrebet bruges af Wekker til at beskrive Hollændernes forhold til deres koloniale fortid. I en diskussion vil vi forsøge at vise hvordan dette begreb kan forstås i dansk postkolonial kontekst.

Ifølge Wekker er der en generel en fornægtelse af den koloniale vold som Holland udøvede som kolonimagt. Hun udforsker, hvordan denne fornægtelse kan forstås i sammenhæng med det fremmedhad hun mener eksisterer i Holland i dag. Ifølge Wekker hersker der i Holland en hegemoni, hvor hvidhed ses som normen. En hvidhed der ikke kendetegnes ved specifikke karakteristika, men som opstår som en konsekvens af hollændernes forhold til det "andet". Dette uddyber hun med, at den dominerende hollandske national identitet er karakteriseret ved at være en lille, etisk og særlig nation (Wekker, 2016:5). Denne selvopfattelse kommer blandt andet til udtryk gennem hollændernes manglende identifikation med ikke-hvide migranter, på trods af et stort antal af hvide hollænderne selv har en anden etnisk baggrund end hollandsk (Wekker, 2016:5). I diskussionen om hvem der kan anses for værende

“hollandsk”, har individer med mørk hudfarve sværere ved at opnå retten til at anses som værende en del af den hollandske kultur. (Wekker: 2016, 7). Dette placerer den hvide hollænder i en stærkere position, hvor den ikke-hvide tvinges til at forkaste sine ikke-hvide “hollandske” værdier med henblik på at lade sig assimilere i den hvide hollandske kultur (Wekker, 2016:5). Denne snævre, hvide, definition af hvad der er hollandsk, udelukker de ikke-hvide i at deltage i og definere det hollandske samfund. Konsekvensen af hegemonien om det hvide Holland er dog ikke blot ekskludering og tvangs assimilering, det medfører også et fremmedhad og en undertrykkelse af ikke-hvide. Et fremmedhad, der ifølge Wekker, er svært at gøre op med grundet det hvide Hollands manglende evne til at anerkende deres problematiske koloniale fortid, og de reproduktioner, hun mener, der eksisterer fra denne fortid. Ifølge Wekker er den hollandske nationalidentitet karakteriseret ved en selvopfattelse af at være en lille, etisk og særlig nation (Wekker, 2016:5). En selvopfattelse hvor racediskrimination ses som noget ikke hollandsk. I hjertet af Holland, som nation, hersker der en ”passion, forcefulness, and even aggression that race, in its intersections with gender, sexuality, and class, elicits among the white population, while at the same time the reactions of denial, disavowal, and elusiveness reign supreme” (Wekker, 2016:1).

Wekker mener, at årsagen til denne selvopfattelse blandt andet kan findes i den manglende bevidsthed blandt befolkningen, om Hollands rolle som tidligere kolonimagt. Hun skriver:

”Judging by curricula at various educational levels, from grade school to university level, it is the best-kept secret that the Netherlands has been a formidable imperial nation”

(Wekker, 2016:13).

Denne manglende bevidsthed forhindrer hollænderne i at få øje på, hvordan den hvide dominans, som stammer helt tilbage fra kolonitiden, fortsat spiller en afgørende rolle i det hollandske samfund i dag (Wekker, 2016:2). I sin læsning af det hollandske kulturelle arkiv påpeger Wekker, at den imperialistiske forståelse af race, køn og klasse stadig bliver reproduceret i den hollandske samtid (Wekker, 2016:20). En reproduktion som Wekker ikke mener bliver anerkendt på grund hollænders uskyldige nationale selvopfattelse. Ifølge Wekker er udskyldighedsopfattelsen stærk i Holland af flere grunde. Først og fremmest er uskyldighed et ønskværdigt træk ved en person og en nation. Det føles godt at være uskyldighed, i modsætning til at føle skyld. Derudover mener hun at uskyldigheden er en naturlig del af hollændernes kristne selvopfattelse. Sidst men bestemt ikke mindst, mener

Wekker at uskyldighed generelt associeres med noget småt. En association der i en hollandsk kontekst bliver koblet op på Hollands forholdsvis lille landmasse. Wekker skriver:

“There is the association of innocence with being small: a small nation, a small child. Being small, one might easily and metaphorically be looked upon as a child, not able to play with the big guys, either on the block or in the world, but we have taken care”

(Wekker, 2016:17)

Et lille barn forbindes med uskyld, og et lille land forbindes med det uskyldige. Sådan lyder det hollandske rationale i følge Wekker.

Som sagt mener Wekker at denne uskyldige nationale selvopfattelse skyldes hollændernes manglende kendskab til de mørke sider af deres kolonihistorie. Wekker skriver:

“The claim of innocence, however, is a double-edged sword: it contains not-knowing, but also not wanting to know, capturing what philosopher Charles W. Mills (1997, 2007) has described as the epistemology of ignorance. Succinctly stated, “the epistemology of ignorance is part of a white supremacist state in which the human race is racially divided into full persons and subpersons. Even though—or, more accurately, precisely because—they tend not to understand the racist world in which they live, white people are able to fully benefit from its racial hierarchies, ontologies and economies” (Sullivan and Tuana, 2007, 2).”

(Wekker, 2016:17).

I dette citat påpeger Wekker en interessant problemstilling. Wekker mener at hollændernes hvide uskyldigheds opfattelse rummer uvidenhed, men at den faktisk også rummer et ønske om at være uvidende, det som Charles W. Mills kalder *the epistemology of ignorance*. Ved at fastholde en uvidenhed i forhold til den hollandske kolonitid og de uhensigtsmæssige reproduktioner, der eksisterer i holland fra denne tid, kan den hvide hollænder fortsat nyde de fordele der ligger i den strukturelle racisme.

Zwarte Piet og White innocence

En vigtig del af Wekkers undersøgelse af hollændernes hvide uskyldighedsopfattelse, omhandler en ganske særlig hollandsk juletradition. En juletradition hvor hollændernes uskyldige hvidheds opfattelse for alvor kommer til udtryk igennem den del af traditionen, der centrerer sig om den såkaldte Zwarte Piet.

Zwarte Piet er en sort figur med tykke læber, gyldne øreringe, en bestemt udtale og klædt i et farverigt kostume. Han er en stereotyp repræsentation af en racial anden, der ofte portrætteres af en hvid hollander, der maler sig sort i ansigtet og klæder sig ud som *Zwarte Piet*. Ifølge traditionen er *Zwarte Piet* en tjener af en hvid biskop, *Sin-terklaas*, som svarer til den danske version af Julemanden. Disse to figurer kommer hvert år på besøg i hollandske byer i slutningen af november for at dele gaver ud til børnene. *Zwarte Piet* optræder som et *sidekick* til den hvide biskop og er siden 1960'erne blevet beskyldt for at være racistisk. *Zwarte Piet* anses dog af mange hvide hollændere, som værende en af grundstenene i den hollandske kultur, og figuren opfattes af denne grund, som en del af en uskyldig, hyggelig og behagelig tradition.

I den hollandske opfattelse af *Zwarte Piet* inddrager Wekker Hall's teori om stereotypificering og om hvordan forskellige magtrelationer har indflydelse på hierarkier (Wekker, 2016: 141):

"Piet belongs to the idealized and sentimentalized "happy black" type, who neither has a worry in the world nor a brain in his head, but who sings, dances, and cracks jokes all day long and whose greatest joy it is to please white folks and their children"

(Wekker, 2016: 141)

Ved stereotypificeringen af den raciale anden skabes der, ifølge Wekker, en "os" og "dem" kultur. Dette sker via stereotypificeringen, når den raciale anden bliver tildelt egenskaber af

den hvide majoritetsbefolkning (Wekker, 2016: 141). Som sagt har Zwarte Piet siden 1960'erne været genstand for en del kritik og debat, en debat der nåede nye højder i forbindelse med en undersøgelse fra 2012 af hollændernes generelle opfattelse af Zwarte Piet. I undersøgelsen kom det frem at kun 1 % procent af den hvide hollandske befolkning opfattede Zwarte Piet som racistisk, og at tallene var ganske anderledes blandt de ikke hvide hollandske minoriteter. En undersøgelse der udløste en voldsom debat. (Wekker, 2016: 143)

Det er netop denne debat Wekker undersøger. En debat hvor hun mener at den hvide uskylds opfattelse for alvor kommer til udtryk. Undersøgelsen udløste en voldsom reaktion blandt hvide hollændere, der blandt andet kom til udtryk ved en aggressiv henvendelser og trusler imod folkene bag undersøgelsen. Kritikken af Zwarte Piet blev affejet med en generel fornægtelse af at racisme skulle være en del af hollandsk kultur, fordi Zwarte Piet var udtryk for en tradition, der mest af alt henvendte sig til børn, hvorfor den måtte anses som værende uskyldig. Forsvaret for Zwarte Piet udviklede sig så voldsomt, at en protestmarch, der havde til hensigt at rette fokus på at Zwarte Piets racistiske undertoner, måtte aflyses grundet dødstrusler (Wekker, 2016: 143).

Wekker argumenterer for at den hvide uskyldighed spiller en vigtig rolle for den hollandske opfattelse af Zwarte Piet. Hun mener at den uskyldighed, som det hollandske samfund bærer rundt på, både i forhold til Zwarte Piet, men også i forhold til den koloniale fortid, er den mest drivende årsag til at debatten om Zwarte Piet har været så voldsom. De der retter kritik mod figuren af Zwarte Piet sætter sig, på et moralsk plan, imod den hvide hollænders nationale selvopfattelse, hvor Holland altid opfattes som uskyldig og etisk korrekt handlende (Wekker, 2016: 166).

Vi vil senere bruge Wekkers Zwarte Piet eksempel til at diskutere Vaniljemanden som racial repræsentation i en dansk kontekst. Desuden vil vi diskutere hvordan Tørsleffs nostalgiske kontekstualisering af Vaniljemanden kan forstås i lyset af Wekkers White innocence begreb.

Svetlana Boym -Nostalg

I dette afsnit vil vi redegøre for Svetlana Boyms teori om nostalgi med særligt fokus på begreberne reflektiv og restorativ nostalgi. Disse begreber vil blive anvendt med henblik på at undersøge, om hvorvidt Tørsleffs nostalgiske markedsføring kan tænkes at besværliggøre danskernes adgang til det koloniale arkiv. Tørsleffs brug af nostalgi vil senere blive diskuteret i forhold til de arkivalier vi har fundet om Vaniljemanden, i det koloniale arkiv. En diskussion der vil centrere sig omkring Gloria Wekkers begreb white innocence begreb.

Udtrykket nostalgi har sin oprindelse fra 1700 tallet. Dengang anvendte lægen Johannes Hofer udtrykket om den lidelse soldater blev ramt af under deres udsendelse. Denne lidelse kender vi i dag som hjemve (Boym, 2007:7). Hvor nostalgi førhen blev anset som en lidelse, mener Boym i dag, at udtrykket kan anvendes om en samfundsmæssig tilstand, der er opstået i kraft af en romantisk forestilling om fortiden. Nostalgien dyrkes gennem genfortællinger af fortiden via TV-serier, billeder og, som det er tilfældet i denne undersøgelse, marketing og branding. I dag handler nostalgi begrebet altså ikke kun om længslen om et bestemt sted, men også om længslen efter en bestemt tid, en længsel der ifølge Boym symptomatisk for tidsånden i dag. (Boym, 2007:8).

Nostalgi som en utopisk fantasi

Nostalgi eksisterer som en del af den kollektive erindring. Den eksisterer i det enkelte individ, den deles i sociale grupper og er en del nationens livshistorie (Boym, 2007:9). Denne kollektive erindring bærer præg af en længsel efter en fortid, hvor traditioner og værdier ikke blev udfordret på samme måde, som de gør i dag (Boym, 2007:8,9). Ifølge Boym kan nostalgi derfor ses som en konsekvens af globaliseringen, som har skabt en mere fragmenteret verden i dag (Boym, 2007:10).

Derudover kan årsagen også findes i, at vi har fået en ny forståelse af tid og sted. Dette uddyber Boym med, at det nostalgiske i dag er en utopisk fantasi om fortiden og nutiden. Nostalgi dækker altså ikke kun over en længsel efter en svunden tid, men kan også ses som udtryk for et behov for ændringer i det nutidige samfund (Boym, 2007:8).

Restorativ og reflektiv nostalgi

Boym identificerer to forskellige typer af nostalgi; den restorative og den reflektive. Disse to typer nostalgi repræsenterer fundamentalt forskellige holdninger og refleksioner om fortiden. (Boym, 2007:7).

Den reflektive nostalgi kommer ofte til udtryk gennem en ironisk og humoristisk distance, hvor man samtidigt forholder sig kritisk til den fortid, man dyrker. På denne måde kan den reflektive nostalgi anerkende negative facetter, fra den dyrkede tid, uden at ophøje dem. Den reflektive nostalgi accepterer således, at fortiden ikke bør genskabes, men i stedet nydes gennem erindringen (Boym, 2007:15).

Den restorative nostalgi er dog mindre uskyldig. I denne nostalgi kan forekomme et ønske om at genoplive historien og *genopbygge det tabte hjem*. Denne type nostalgi er ofte ikke reflekteret, hvilket gør den risikabel i forhold til at sprede nationalistiske og koloniale

ideologier.. Den restorative nostalgis version af fortiden præsenteres som valid og udiskuterbar, hvorved den risikerer at reproducere de ulige magtforhold, der eksisterede under kolonitiden (Boym, 2007:14, 15).

Med udgangspunkt i Boyms begreb om nostalgi, vil vi diskutere, hvorvidt Tørsleffs anvendelse af nostalgi kan ses som værende udtryk for restorativ eller refleksiv nostalgi.

Metode

Med udgangspunkt i vores problemfelt, vores videnskabsteoretiske afsæt og de teorier vi netop har redegjort for, vil vi i det følgende reflektere over vores metode. Metodeafsnittet har til formål at vise, hvordan vi griber besvarelsen af vores problemformulering an, samt give anledning til kritiske refleksioner om måden, hvorpå vi arbejder metodisk.

I vores projekt har vi arbejdet ud fra en analytisk-induktiv metode. Dette betyder, at vores kilder og dokumentmateriale analyseres med henblik på at identificere udviklinger og mønstre, som kan tolkes ud fra vores teoretiske udgangspunkt. Dette har yderligere givet anledning til, at nye og mere præcise undersøgelsesspørgsmål, er blevet til undervejs i vores arbejdsproces (Lyngaard, 2010:145).

Dokumentanalyse

For at afdække hvordan etniske og nationale identiteter skabes og forandres har vi foretaget dokumentanalyse (Lyngaard, 2010:137). Dette er særligt relevant for vores fokus, da vi ønsker at belyse hvordan sociale samt historiske kontekster har medvirket til vores forståelse af den etniske anden i dag. Denne forståelse er vigtigt for vores undersøgelse af Vaniljemanden, som et postkolonialt samt socialkonstruktivistisk fænomen.

I vores dokumentanalyse har vi anvendt forskellige typer kilder. I det følgende vil vi afdække hvilke former for dokumenter vi har brugt i de forskellige analysedele, samt vise hvordan analysen vil blive struktureret.

I analysens første del vil vi forsøge at afdække Tørsleffs brug af nostalgi. Vi valgt at fokusere på Tørsleffs virksomhedshistorie og generelle markedsføring, som den kommer til udtryk gennem Tørsleffs hjemmeside. Vi har i vores arbejdsproces forsøgt at kontakte Tørsleffs med henblik at foretage et interview omkring Tørsleffs nostalgi brug. Dette var dog ikke muligt.

I analysens anden del, vil vi forsøge at åbne op for de koloniale arkivalier der eksisterer omkring Vaniljemanden. Som en del af vores arbejde med det koloniale arkiv, har vi valgt at

bruge Rikke Andreassen og Anne Folke Henningsens “Menneskeudstilling: fremvisninger af eksotiske mennesker i Zoologisk Have og Tivoli” fra 2011. Bogen vil blive brugt til at sætte Vaniljemanden og hans samtid ind i en kolonihistorisk kontekst.

Udover denne bog vil analysedelen også tage udgangspunkt i avisartikler fra Aarhus Stiftstidende, publiceret i medio 1930'erne. Avisartiklerne er fikseret i den tid, hvor Vaniljemanden blev til og er derfor relevante som empiri. Aarhus Stiftstidende er relevant for historien om Vaniljemanden af to indlysende årsager. For det første knytter historien om Vaniljemanden, som den fortælles af Tørsleffs, sig til Aarhus by, og for det andet var tegneren af Vaniljemanden, Henrik Hansen, ansat som illustratør på avisen i den periode vi undersøger. I vores arbejde med artiklerne fra Aarhus Stiftstidende fokuserer vi på den diskurs der herskede om den etniske anden, da Vaniljemanden blev tegnet. Endvidere har vi haft en interesse i at undersøge historien bag skabelsen af Vaniljemanden. På denne måde vil vi åbne op for og beskrive de koloniale arkivalier, der eksisterer omkring Vaniljemanden.

I vores søgning efter information om Vaniljemanden har vi søgt hjælp hos en informationsspecialist. Denne informationsspecialist har søgt i flere forskellige arkiver, herunder Aarhus Stadsarkiv, biblioteksdata-baser og det Kunsthistoriske Arkiv. Denne søgning gav dog ingen resultater.

Den tredje og sidste del af analysen, vil tage udgangspunkt i selve billedet af Vaniljemanden og den emballage som billedet er en del af. I denne analysedel betragter vi billedet og emballagen som et dokument, der kan analyseres med henblik at beskrive Vaniljemanden som racial repræsentation.

Vores analyse vil altså have følgende struktur. Først vil vi analysere Tørsleffs brug af nostalgi i deres markedsføring og branding. Med udgangspunkt i denne analyse vil vi diskutere hvordan Tørsleffs nostalgi kan forstås i lyset af Svetlana Boyms begreber refleksiv eller restorativ nostalgi.

Herefter vil vi åbne op for det koloniale arkiv, med henblik på at få et skabt et større ordforråd, der kan bruges i en postkolonial kontekstualisering af Vaniljemanden. Dette gør vi med henblik at afhjælpe den koloniale afatiske tilstand, som vi mener dominerer danskerne i forhold til Vaniljemanden og kolonialvare generelt.

Den sidste del af analysen vil tage udgangspunkt i hvordan Vaniljemanden kan betragtes som en racial repræsentation. Ved at undersøge hvordan Vaniljemanden repræsenteres som en

dansk forestilling om den etniske anden, vil vi forsøge at vis hvordan kolonitidens ulige magtforhold bliver reproduceret i vores samtid.

Med udgangspunkt i denne samlede analyse, vil vi udfra Gloria Wekkers teori om white innocence, diskutere hvordan dette begreb kan forstås i en dansk sammenhæng.

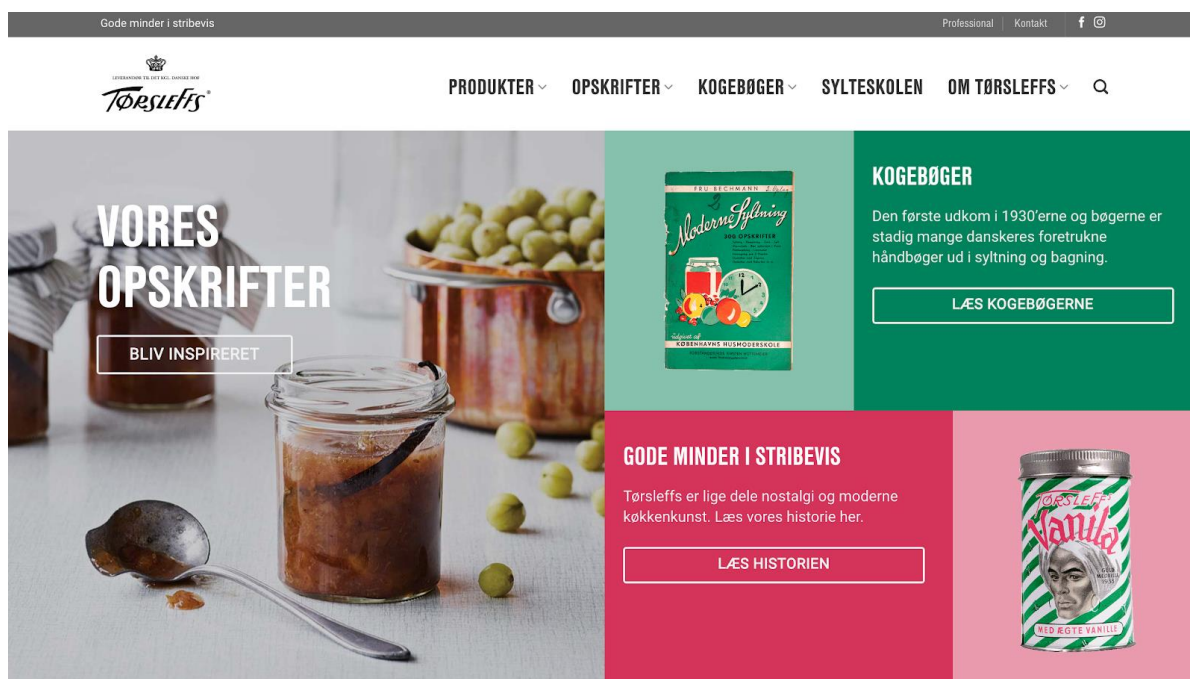
Analyse

Tørsleff og nostalgien

Med mottoet “Gode minder i stribevis” er det nostalgiske en central del af Tørsleffs “brand” og markedsføring. Nostalgi er interessant fordi den former vores forståelse af fortiden og dermed også vores forståelse af os selv i samtiden. I denne del af analysen vil vi beskrive og analysere Tørsleffs brug af nostalgi i deres markedsføring og branding, for på denne måde at forsøge at give et bud på hvilken form for nostalgi der kommer til udtryk. I forbindelse med dette projekt, har vi kontaktet Tørsleff med henblik på at foretage et interview omkring deres brug af nostalgi i deres markedsføring. Dette var dog ikke muligt, hvorfor vi blev henvist til at orientere os på deres hjemmeside. Dette har vi valgt at gøre, og denne analyse vil derfor tage sit udgangspunkt i Tørsleffs hjemmeside. Det analytiske fokus vil især lægge på hvordan Tørsleffs markedsfører sig selv, og den måde, hvorpå historien om virksomheden bliver formet og formidlet. Indenfor Tørsleffs virksomhedshistorie, fremgår også historien om hvordan Vaniljemanden blev skabt. En historie vi vil gå i dybden med senere.

Gode minder i stribevis

Allerede på hjemmesidens forside, er det tydeligt at nostalgien spiller en afgørende rolle i Tørsleffs branding og markedsføring. På forsiden er der tre historier man kan klikke på og gå i dybden med. Den ene hedder “Vores opskrifter”, en overskrift placeret på et billede af et glas med hjemmesyltet marmelade. Billedet fylder den ene halvdel af forsiden. Den anden halvdel af forsiden udgøres af to andre historier, der deler pladsen. Den ene har overskriften “kokebøger” og den anden hedder “Gode minder i stribevis”. Ved siden af overskriften “kokebøger”, findes der et billede af en gammel kokebog. Bogen har tydelig patina og om Tørsleffs kokebøger står der under overskriften: *“Den første udkom i 1930’erne og bøgerne er stadig mange danskeres foretrukne håndbøger ud i syltning og bagning.”* (Internethenvisning B).

Klikker man sig videre ind under overskriften “kagebøger”, ses billedet af tre gamle kagebøger over hvilke overskriften lyder “*Din køkkenhjælp - den grønne, den gule og den blå*”. Den grønne, den gule og den blå refererer til de kagebogsserier som Tørsleffs siden 1930’erne har udgivet i forbindelse med “Tørsleffs husmoder service”. Om kagebøgerne skriver Tørsleff blandt andet følgende:

“De fleste kender vores kagebøger og har set dem i mormors køkken eller i deres barndomshjem. Gennem mange år har bøgerne hjulpet og inspireret forbrugerne. Nogle af de vigtigste aktiviteter fra Tørsleffs Husmoder Service tiden, har været udgivelserne af de velkendte kagebøger: Den grønne Syltebog, Den røde Kagebog, Den blå Bagebog, Den gule Dessertbog, Den hvide Frokostbog og Den sorte Maccaronibog (udgået).”

(Internethenvisning G)

Det nostalgiske står som et fuldstændigt centralt element i deres fortælling om Tørsleffs kokebøgerne. Mormors køkken og barndomshjemmet er tydelige nostalgiske referencer til en anden tid, hvor tingene måske var mere enkle og trygge. Fokus er på hjemmet, og via brugen af vendingen *“de fleste kender vores kokebøger (...)”*, i talesættes den enkeltes *“minde”* om at have set Tørsleffs bøger hos mormor eller hos mor, som en del af en kollektiv oplevelse, om man så må sige. Den enkeltes nostalgiske minde om Tørsleffs bliver placeret i et kollektivt erindringsfællesskab. Et erindringsfællesskab centreret om hjemmet og dansk kogekunst.

Tørsleff skriver videre:

“I hver bog finder du ca. 300 gennemprøvede opskrifter og bøgerne er udgivet i næsten 5 mio. eksemplarer. Igennem tiderne har de stået på hylderne i næsten alle danske køkkener. Bøgerne bliver løbende opdaterede, så de passer til nutiden og netop nu – hvor der er meget fokus på selv at bage, sylte og fermentere – er bøgerne et must i dit køkken.”

(Internethenvisning G)

Bemærk hvordan det historiske, her bliver placeret indenfor en dansk national ramme. Bøgerne har igennem tiderne stået i næsten alle danske hjem. Det nostalgiske omkring kokebøgerne, handler altså ikke blot om forholdet mellem det enkelte individ og hjemmet, men også om forholdet mellem individet og nationen. Den nostalgiske fortælling om mormors kokebøger bliver pludselig også til en del en nostalgisk fortælling om Danmark.

Denne tendens fortsætter hvis man klikker tilbage til forsiden og herfra klikker sig ind under overskriften *“Gode minder i stribevis”*. Under overskriften fortælles det at *“Tørsleffs er lige*

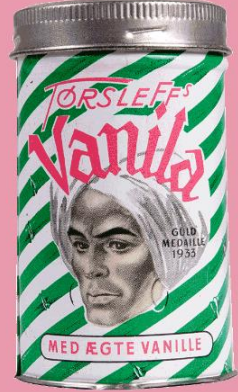

dele nostalgi og moderne kogekunst”, til højre for teksten ses et billede af en tydeligt patineret dåse med Tørsleffs “Vanila” produkt, hvor Vaniljemanden har sin plads.

GODE MINDER I STRIBEVIS

Tørsleffs er lige dele nostalgi og moderne køkkenkunst. Læs vores historie her.

LÆS HISTORIEN

Klikker man videre via linket “*læs historien*”, bliver man præsenteret for en overskrift der hedder “*Historien om Tørsleffs*”, under hvilken der følger en tidslinje man kan scrolle ned ad. Af tidslinjen fremgår Tørsleffs virksomhedshistorie, fra virksomhedens grundlæggelse frem til idag. Som en del af denne historie fremgår også ”historien” om Vaniljemanden.

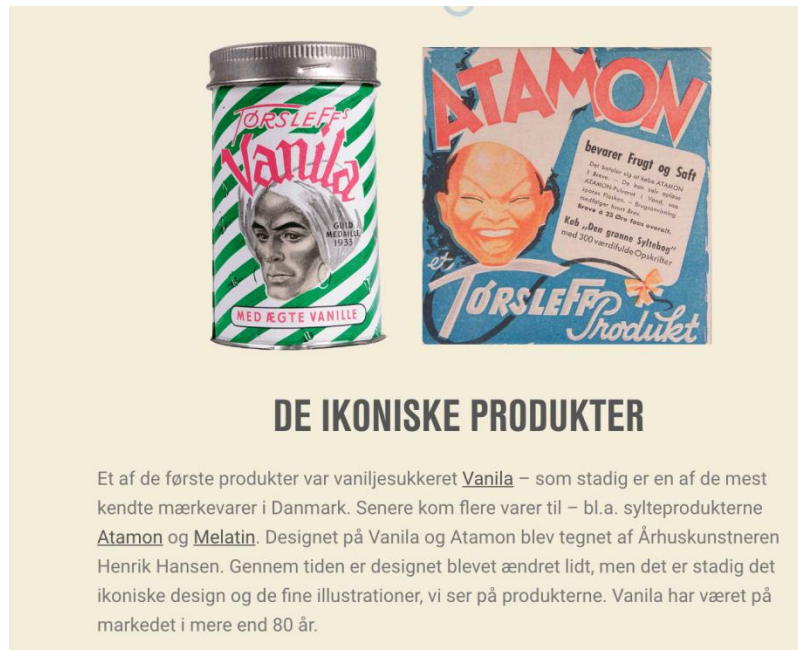
År 1892 er det første punkt på tidslinjen. Her fortælles det hvordan Tørsleffs blev grundlagt samtidig med, at importerede fødevarer (også kendt som kolonialvarer) blev gjort tilgængelige for den almindelige befolkning. Det fortælles hvordan et tæt samarbejde mellem grundlægger Victor B. Strands og og Aarhus kunstner Henrik Hansen sikrede, at der blev tænkt kreativt, når der blev valgt den helt rigtige ”streg” til reklamerne og annoncerne. Det bliver også fortalt at oprettelsen af “husmoder service” i 1939 knyttede en nær kontakt mellem Tørsleffs og den enkelte forbruger (Internethenvisning A). Herefter følger to billeder af henholdsvis Tørsleffs vaniljeprodukt “Vanila” prydet af Vaniljemanden og Tørsleffs sylteprodukt “Atamon”, der prydes af den den asiatiske udseende Atamonmanden. Under overskriften “*De ikoniske produkter*” beskrives “Vanila” og “Atamon” som nogle af Danmarks mest kendte varemærker. Om illustrationerne, der præger de patinerede produkter, skrives der følgende:

“Gennem tiden er designet blevet ændret lidt, men det er stadig det ikoniske design og de fine illustrationer, vi ser på produkterne. Vanila har været på markedet i mere end 80 år.”

(Internethenvisning A)

Produkternes design italesættes som “ikoniske” og “fine” og deres lange levealder på danske marked fremhæves. Her i ligger det nostalgiske, det ikoniske og fine placeres indenfor rammerne af en nostalgisk fortid. Grundet designets lange levetid er det nu blevet ikonisk.

På tidslinjens næste punkt sker der noget interessant. Her går Tørsleffs nemlig fra at fortælle om deres virksomhed og deres produkter, til at fortælle om danmarkshistorien, nærmere bestemt historien om hvordan kvinderne i 1915 fik stemmeret. På tidslinjen står der:

“1915 var et skelsættende år i Danmark: Kvinder og tjenestefolk fik stemmeret – men det ændrede nu ikke meget for kvinderne. Det var stadig dem, der havde hele ansvaret for alt i hjemmet.”

(Internethenvisning A)

Herfra er der en tendens til at Tørsleffs produkter generelt italesættes, som en del af den moderne danske kvindes udviklingshistorie. Selvom kvinderne fik stemmeret blev der ikke ændret ved, at det stadig var kvinderne, der havde ansvaret for alt i hjemmet. En opgave som Tørsleffs igennem historien har hjulpet kvinderne med at løse; sådan lyder rationalet. På denne måde placerer Tørsleffs sig selv inden for en historisk fortælling om, hvordan danske kvinders rolle i samfundet har ændret sig gennem tiden. I takt med at der blev stillet flere og flere krav til kvinderne, fik de mindre og mindre tid i køkkenet. Et problem som Tørsleffs har hjulpet med at løse via deres mange “convenience food” produkter, der lettende arbejdet med

madlavningen. På denne måde gør Tørsleffs sig selv til en del af et stykke danmarkshistorie, der handler om kvindens frigørelse og udfordringer igennem tiden. Efter at have gennemgået hvordan disse “convenience food” produkter igennem tiden har hjulpet med at gøre madlavningen lettere for kvinderne, skrives der følgende om tiden i 1960’erne:

“I løbet af 1960’erne ændrede rollefordelingen i hjemmet sig. Husmorbegrebet var under afvikling, og kvinderne kom i stort omfang ud på arbejdsmarkedet. Det betød dobbeltarbejde for kvinderne, og de gamle husmoderdyder blev lagt på hylden.”

(Internethenvisning A)

Igen sættes Tørsleffs produkter ind i en rammefortælling om kvindens danmarkshistorie. Her i en kontekst hvor kvindernes indtrædelse på arbejdsmarkedet gjorde, at de ikke længere havde tid til at sylte og bage med Tørsleffs produkter. Tørsleffs virksomhedshistorie er altså ikke blot en historie om nogle fødevarerprodukter, men selve historien om den moderne danske kvinde. Som en krølle på halen beskrives det herefter hvordan interessen for hjemmebag og hjemmesyltning i 1990’erne igen blev populært.

“Interessen for at bage og sylte selv vendte stærkt tilbage i slutningen af 1990’erne, hvor man igen fik fokus på værdien af den hjemmelavede mad. Og interessen er igen i dag super aktuel – nu hvor hjemmebag og eget syltetøj er i høj kurs. Men det skal være nemt, når man gerne vil bage eller sylte.”

(Internethenvisning A)

Med denne tilbagevenden til værdierne i de “gode gamle dage” hvor man lavede hjemmebag og hjemmesylt, er nostalgien igen tilbage i fremstillingen, denne gang i form af restorativ nostalgi. Det “fejres” at man er vendt tilbage traditionerne. Man glædes over at det gamle Danmark er genskabt. I bunden af tidslinjen bliver det nostalgiske element, og Tørsleffs plads i danmarkshistorien, for alvor slået fast, her står følgende under Tørsleffs motto:

“GODE MINDER I STRIBEVIS

Tørsleffs er lige dele nostalgi og moderne køkkenkunst. For siden købmand Tørsleff i 1920’erne begyndte at sælge teblandinger, og sidenhen vanilje i eget navn, har Tørsleffs været en stor del af familien Danmarks søde og syltede madlavning og hjemmebag.”

(Internethenvisning A)

Siden 1920'erne har historien om Tørsleffs, været historien om hele familien Danmark. Det "danske" og Tørsleffs smelter sammen i en symbiose, der består af en nostalgisk forestilling om det "gode gamle Danmark", hvor mormor bagte småkager og lavede syltetøj. En kulturel tradition som Tørsleffs i dag, er med til at bibeholde via deres "ikoniske" gamle produkter, som "Vanila" og "Atamon". Tørsleff skriver videre:

"Med kokebøgerne, der udkom fra slutningen af 1930'erne og frem, skrev Tørsleffs sig for alvor ind i danske køkkentraditioner. Da kvinderne i stigende grad kom på arbejdsmarkedet i efterkrigstiden, blev Tørsleffs Husmoder Service en vigtig kilde til viden om madlavning, og den dag i dag, er Tørsleffs lig med syltning og bagning for de fleste danskere."

(Internethenvisning A)

Den nationalhistoriske fortælling, og Tørsleffs del af denne fortælling, fremstår igen meget tydeligt. Med sine kokebøger har Tørsleffs nærmest formet en del af historien om Danmark, gennem den traditionelle danske køkkenkunst. Ligesom de har formet den moderne danske kvindes udviklingshistorie, ved at have bidraget med understøttende hjælp i køkkenet, i takt med at kvindens rolle i samfundet ændrede sig.

Samlet set tegner der sig et billede af en nostalgisk fortid der ikke kun handler om virksomheden Tørsleff, men som i høj grad også handler om "historien" om Danmark. En nostalgisk fortid, hvor gode værdier blev opretholdt igennem stærke familietraditioner og hjemmebag. Danske værdier som Tørsleffs igennem mere end 80 år har været med til at opretholde. Man får nærmest indtryk af at Tørsleffs har haft markant betydning for selve sammenhængskraften i det danske nationale fællesskab. Tørsleffs og de gamle kolonialprodukter bliver altså gjort til en del af en dansk kollektiv identitet.

I lyset af ovenstående analyse af Tørsleffs brug af nostalgi, er der meget der peger i retning af at Tørsleffs benytter sig af det som Svetlana Boym betegner som restorativ nostalgi. Tørsleffs nostalgi er gennemsyret af en nationalromantisk forståelse af et fortidigt Danmark, hvor mormor bagte småkager, dansk familie- og madtradition stortrivedes. Når Tørsleffs giver udtryk for en glæde ved tilbagevendingen af den danske madtradition, er det et tegn på et ønske om en genskabelse af tidligere tiders traditioner.

I vores arbejde i det koloniale arkiv, vil vi vise hvordan den danske fortid var meget mere end en romantisk fortælling om småkager og kvindefrigørelse. Som det vil vise sig, er historien om Vaniljemanden, og dermed også historien om Tørsleffs, også en del af en fortælling om et

Danmark, hvor ikke-hvide mennesker blev anset som værende underudviklede og hvor fremmede folkeslag blev udstillet i Tivolier og zoologiske haver. I den følgende analyse del vil vi beskrive og behandle de arkivalier om Vaniljemanden vi har fundet i det koloniale arkiv.

Det koloniale arkiv

På Tørsleffs dåse med vaniljesukker er der en mand, eller rettere sagt en tegning af en mand. De fleste forbrugere i Danmark kender ham som Vaniljemanden, og siden 1935 har han haft sin faste plads på dåsen med Tørsleffs "Vanila" produkt. Ifølge Tørsleff selv, er Vaniljemandens sukkerprodukt i dag, et af Danmarks mest ikoniske produkter. Men hvem er han egentlig, manden med turbanen og de store øreringe? Er han skabt ud af den rene fantasi eller har han engang levet et liv på jorden som et rigtigt menneske? Hvem var det, Tørsleffs faste emballagetegner Henrik Hansen (1902 - 1980), tegnede i 1935? Dette er ikke så enkelt at besvare, for måske er Vaniljemanden skabt ud af en blanding mellem forestilling, fantasi og virkelighed. For at forstå hvem Vaniljemanden var engang og er idag, samt hvad han repræsenterer, er man nødt til at sætte sig ind i den historiske kontekst som Vaniljemanden blev skabt indenfor. Som en del af den nostalgiske virksomhedshistorie der fremstilles på Tørsleffs hjemmeside, fremgår også Tørsleffs version af hvordan Vaniljemanden blev skabt. Ifølge Tørsleffs fandt tegneren Henrik Hansen sin inspiration til Vaniljemanden i det daværende Aarhus Zoologiske Have. På hjemmesiden skrives der følgende om Vaniljemandens oprindelse.

"Vanilamanden kom først til i 1935, og han blev også tegnet af Henrik Hansen, som var blevet fast illustrator på de fleste af Tørsleffs emballager. Tegneren var blevet inspireret af nogle elefanter og deres vogtere, som ankom til Aarhus Zoologiske Have, og det var de to mænd – Jena Zena og hans hjælper Abu – der inspirerede ham til vaniljedåsens ikoniske udseende."

(Internethenvisning A)

Vaniljemanden skulle altså være inspireret af to elefantpassere ved navn, "Jena Zena" og "Abu". Om dette er sandt er svært at bedømme ud fra hjemmesiden. Tørsleff henviser hverken til kilder om ankomsten af elefanter i Aarhus Zoologiske have, eller til udtalelser fra Henrik Hansen selv, om hans inspiration til tegningen af Vaniljemanden. Historien om Hansens inspirationskilde er dog alligevel ganske sandsynlig. Ifølge en kort biografi på danskplakatkunst.dk var Henrik Hansen fast illustrator på det Aarhusianske dagblad Aarhus

Stiftstidende i perioden omkring 1935, hvor han tegnede Vaniljemanden (Internethenvisning F). Via søgninger i Aarhus Stiftstidendes arkiv, har vi fundet artikler fra perioden omkring 1935, der delvist sandsynliggøre Tørsleffs historie, men som samtidigt bidrager til at kaste nyt lys over tilblivelsen af Vaniljemanden.

Artiklerne kan dog bruges til mere end blot, at sandsynliggøre historien om, hvordan Henrik Hansen fandt inspiration til at tegne Vaniljemanden. Artiklerne kan også bruges til at kaste et historisk blik ind i en anden tid, hvor race, underholdning og zoologiske haver spillede en rolle for vestlige borgeres egenopfattelse.

Race og menneskesyn i tiden omkring skabelsen af Vaniljemanden

Tørsleffs motto er “Gode minder i stribevis” men hvad var det egentlig for en tid

Vaniljemanden blev skabt i? Via Rikke Andreassen og Anne Folke Henningsens historiske værk *“Menneskeudstilling - Fremvisninger af eksotiske mennesker i Zoologisk Have og tivoli”* fra 2011, vil vi her forsøge at redegøre for det race og menneskesyn der herskede i de år hvor Vaniljemanden blev til. Vi har valgt at bruge bogen “Menneskeudstilling”, af flere årsager. For det første spiller race og menneskesyn en vigtig rolle for forfatternes forståelse af baggrunden og årsagen, til at mennesker blev udstillet i danske Tivolier og i Zoologiske Haver. Racesynet og menneskeudstillingerne bliver i bogen behandlet som en samlet fortælling om en europæisk mentalitet og raceforståelse, der grundlæggende opfattede den hvide “race” som overlegen overfor resten af verdens folk. En raceforståelse, der først blev revideret efter 2. verdenskrig, som en konsekvens af holocaust. En forbrydelse mod menneskeheden, der havde sit afsæt i den biologiske racetænkning og i forestillingen om den hvide races overlegenhed (Andreassen & Henningsen, 2011: 278). Denne menneskeopfattelse opstod ikke ud af det blå, men som en del af en videnskabelig udvikling. En udvikling, der er vigtig at sætte sig ind i, hvis man ønsker at forstå den historiske kontekst som Vaniljemanden blev skabt indenfor.

En anden grund til at “Menneskeudstillinger” er vigtig for vores historiske forståelse af Vaniljemanden og hans samtid, er det forhold at historien om Vaniljemanden trækker flere interessante tråde til historien om menneskeudstillingerne. Henrik Hansen blev eftersigende inspireret til at tegne Vaniljemanden, af to elefantpassere der kom til Aarhus Zoologiske Have i 1935. To år forinden havde netop Aarhus Zoologiske Have, udstillet en samefamilie, under navnet “Fjeldlapperne” (Andreassen & Henningsen: 2011:260).

Menneskeudstillingerne og det racesyn, der fulgte med disse, har altså ikke været fremmede

for Henrik Hansen da han tegnede Vaniljemanden, tvært imod. Dykker man ned i historien om Vaniljemanden viser det sig at denne historie knytter sig til menneskeudstillinger på flere interessante måder. For det første var det en herre ved navn John Hagenbeck, der sørgede for at få de to elefanter og deres elefantpassere til Aarhus Zoologiske Have i 1935. Bror til Carl Hagenbeck, manden som fik ideen, til at udstille mennesker i Europa (Andreassen & Henningsen, 2011:16). For det andet er der noget der kunne tyde på at elefantpasserne ikke kun fulgte med til Aarhus for at passe på dyrene. Af en gammel artikel i Aarhus Stiftstidende fra 1935 illustreret af Henrik Hansen, kunne det tyde på at disse elefantpassere i sig selv udgjorde en attraktion.

Den biologiske raceopfattelse

I løbet af 1800-tallet begyndte race, og raceforskelle, i stigende grad at få betydning for den måde mennesker, og forskelle mellem mennesker, blev betragtet på. I antropologien, som blev udviklet i samme periode, blev race og raceforskelle dermed også den mentale rammeforestilling, som denne videnskab tænkte indenfor. Denne videnskab blev ikke blot påvirket af racetænkningen, men blev i høj grad også medskabere af denne racetænkning. Ifølge Andreassen og Henningsen kan antropologien i 1800-tallet og i starten af 1900-tallet i bund og grund kaldes for en racevidenskab (Andreassen & Folke, 2011:51).

Denne videnskab, som i dag måske mest af alt kan betragtes som en pseudovidenskab, var i sin samtid, fuldstændig legitim. Som så meget andet videnskab, fik den stor betydning for den måde, hvorpå almindelige mennesker opfattede sig selv og resten af verden på. En opfattelse af verden der baserede sig på et menneskesyn, hvor folk blev defineret og rangeret ud fra en biologisk racetænkning (Andreassen & Folke, 2011:52). Ifølge Andreassen og Henningsen, skal det biologiske race syn, ses som en naturlig konsekvens af 1700-tallets oplyste naturvidenskab. I oplysningstiden begyndte man at kategorisere naturens elementer, og, som noget nyt, blev mennesket også en del af denne kategorisering. Når den svenske botaniker Carl Von Linné (1707-1778), forsøgte at kategorisere de mange dyre racer, blev mennesker også en del af denne kategorisering. Kattefamilien, bestod fx af forskellige racer som tigre, løver, leoparder osv. I menneskefamilien, var der hvide, sorte, gule og røde mennesker, alle som en del af deres egen race indenfor familien "mennesker" (Andreassen & Henningsen, 2011:63). Denne racetænkning, der altså udspringer af 1700-tallets oplyste naturvidenskab, bliver hurtigt samlet op af 1800-tallets antropologer.

Et vigtigt punkt i den antropologiske racetænkning var introduktionen af kraniemåling, som indikator for raceopdeling. Med kraniemåling, som blev introduceret af antropologiens “fader” Johan Friedrich Blumenbach (1752-1840), var det ikke længere kun hår og hudfarve der kunne bruges i race kategoriseringen, men nu også kraniemåling. Dette kaldes i dag, den fysiske antropologi. I første omgang lå det antropologiske fokus på at forsøge at kortlægge de forskellige menneskeracers geografiske oprindelse, men med den amerikanske læge og naturvidenskabsmand Samuel George Morton (1796-1851), sker der et markant skifte i det antropologiske fokus. I antropologien - de sammenlignende studier af mennesker, begynder man nemlig hurtigt at sætte forskellige karaktertræk og egenskaber i forbindelse med den “naturlige” raceopdeling. Mortons argument var, at ikke blot menneskers race kunne bestemmes ud fra kraniemåling, men også menneskers mentalitet og moral. Ved at måle på menneskers kranier, kunne man altså både placere folk i en racekategori, samtidig med at racekategorien kunne tildeles forskellige mentale og moralske egenskaber (Andreassen & Folke, 2011:36). Med den svenske anatom Anders Retzius (1796-1860) bliver det såkaldte kranieindeks introduceret. I korte træk dækker indekset over en ide om at mennesker kan inddeles i to grundracer. Dem med korte kranier, som udgør den ene gruppe og er i regelen en mindre udviklet mennesketype end den anden gruppe med lange kranier. Teorien går på at Europas stenalderbefolkning var af typen med korte kranier, en mennesketype der blev fortrængt af den mere progressive mennesketype med lange kranier. Ifølge Retzius nedstammede den hvide nordiske race fra de langskallede, der selvfølgelig var overlegne den kortskallede race i både intelligens og moral, hvor resten af jordens farvede befolkning havde deres oprindelse (Andreassen & Henningsen, 2011:56). Der skete dog det, at det ganske hurtigt blev opdaget at der fandtes afrikanske og australske folk med betydeligt længere kranier, end blandt de hvide europæiske folk. Teorien blev derfor hurtigt omformuleret. Nu handlede det om at hjernens forreste del var hjemsted for den højeste intelligens, mens den bagerste del husede følelser og instinkter. En nytænkning, der kom fra en hvid europæisk antropolog, der tilfældigvis også havde et forholdsvist kort kranie (Andreassen & Henningsen, 2011:57). På denne måde regulerede man altså teorierne, for at få dem til at passe til forestillingen om den hvide races overlegenhed overfor resten.

En af grundtankerne i det biologiske racesyn var desuden at de forskellige racer var udtryk for menneskeartens forskellige udviklingstrin. Menneskets udvikling blev set som progression, hvor den hvide race var den foreløbige kulminationen på denne udvikling. Den hvide race blev placeret øverst i racehierakiet, med det absolut højeste niveau af civilisation

og kulturel formåen. Herefter kunne de forskellige andre racer placeres trinvist nedefter, hvor de sorte australiere og afrikanere lå i bunden af udviklingsstigen, tættest på dyrene. For datidens antropologer var de forskellige mindreværende racer derfor interessante, da de her igennem fik indblik i den hvide races oprindelse. Studiet i andre racer, var derfor en del af et studie i den hvide race, den foreløbige kulmination på civilisationens udvikling. Racerne blev ikke blot rangeret efter intelligens og ud fra hvor civiliserede de var, også æstetikken var en del af racetænkningen. Den hvide race var den smukkeste og herefter fulgte de andre racer, så trinvist nedad (Andreassen & Henningsen, 2011:60).

“Os” og “dem” i den biologiske racetænkning - Henrik Hansen tegner en “lappefamilie”

Den biologiske racetænkning var i høj grad stereotypiserende. Især de sorte var vilde og naturdrevne, barbariske og dyriske, i forhold til de civiliserede hvide europæer, der var det modsatte. Dette blev igen sat ind i hierarkisk opdelt tænkning, hvor der var forskellige “grader” af vildhed. Fx blev nogle racer anset for at være “ædle” vilde, der som mennesker levede uspoleret af den moderne kultur, og dermed nærmere en romantiseret “naturtilstand”, over for de “barbariske” vilde, der måske i virkeligheden var mere dyr end mennesker (Andreassen & Henningsen, 2011:66). Denne tænkning styrkede den europæiske kultur og identitet, i mødet med den lavere stående eksotiske orient, som det er beskrevet af teoretiker, Edward Said. Et eksempel på hvordan den biologiske racetænkning ikke blot havde betydning for hvordan mennesker blev opfattet og kategoriseret, men som også havde stor betydning for den hvide europæiske identitetsdannelse (Andreassen & Henningsen, 2011:80). Centralt for identitetsdannelsen er kampen om “sandheden”, og når videnskaben gør stereotypificerende racetænkning til sandhed, så påvirker det også det enkeltes syn på både sin egen og “de andres” race. For den hvide race, resulterer denne sandhedsudlægning altså i en tænkning, der helt naturligt indebærer at “vi”, den hvide race, er klogere, smukkere og mere civiliserede end “dem”, de ikke hvide. Via menneskeudstillinger i Tivolier og zoologiske haver, der flittigt blev besøgt af ganske almindelige mennesker, blev disse videnskabelige “sandheder” en del af den hvide europæeres egenforståelse (Andreassen & Henningsen, 2011:80). En bevægelse, der flyttede det biologiske racesyn ud af den videnskabelige kontekst, ind i den kollektive identitet og en fælles forestilling om verdens indretning. En af de sidste af disse menneskeudstillinger på dansk grund, blev eksekveret af den, ikke længere eksisterende, Aarhus Zoologiske Have. Her blev en lille samerfamilie udstillet i 1934 (Andreassen & Henningsen, 2011:260). Da tegneren af Vaniljemanden, Henrik Hansen var fast illustratør på Aarhus Stiftstidende i denne periode, har vi undersøgt

om der skulle være skrevet noget om denne udstilling i avisen, der på denne måde kunne give indsigt i Henrik Hansens forhold til den biologiske racetænkning. Dette viste sig i høj grad at være tilfældet. I Aarhus Stiftstidende d. 3 februar 1934 er der på side 7, en artikel med rubrikken *“Danielsen fra Lapland gæster Aarhus”*, en artikel skrevet som en form for smagsprøve på den oplevelse man kan få i mødet med den udstillede “lappefamilie”. Danielsen var navnet på den samerfamilie, der stod til at blive udstillet i Aarhus Zoologiske Have, en familie illustreret i en enkelt streg af Henrik Hansen, der året efter satte sig ned og tegnede Vaniljemanden. I artiklen kommer den biologiske racetænkning til udtryk mange steder. Allerede i beskrivelsen af familiens ankomst, slås den stereotypificerende tone an, der bliver gennemgående for resten af artiklen. Der står:

“Familien Danielsen fra Lapland strøg i Gaar Eftermiddag ved 5-Tiden i en rutebil op foran Zoologisk Have i “Friheden” efter en 6 Timers Tur fra Esbjerg, og ud tørnede PETRUS DANIELSEN med Kone, seks Børn og Svigerfader, den 58-aarige PER ANDERSON, hvis Ansigt med det let mongolske anstrøg udtrykte den yderste Fatning og RO.”

(Aarhus Stiftstidende d. 3. februar 1934)

Først og fremmest er det værd at bemærke beskrivelsen af Per Andersons, *“let mongolske anstrøg”*. Den raciale kategorisering, bliver fra første sætning, sat i centrum for det blik journalisten og dermed læseren kaster på samerfamilie. Det er dette, der er hele årsagen til at familien er kommet til Aarhus Zoologisk Have. De repræsenterer en anden og eksotisk race, der kan beskues af den hvide civiliserede dansker. Efter at Per Anderson og hans familie er blevet placeret i deres racekategori, bliver de udstyret med en række stereotype egenskaber, der yderligere placerer tilskueren i et “os” og “dem” forhold, der har til formål at understrege den hvide races civiliserede overlegenhed. Under overskriften “Lappe-Ro” konstateres det fx at samerfamilien ikke har fået tidens tempo ind i blodet. Bemærkningen falder i forbindelse med journalistens iagttagelse af det tempo, som familiens lejr bliver slået op i. Med bemærkningen italesættes racebiologiens forståelse af racernes forskellige udviklingstrin. Da Samerne endnu ikke har nået det udviklingsniveau, som den hvide race befinder sig på, arbejder de i et fortidigt arbejdstempo, som er langsommere end i den hvide mands tid, altså samtiden. “Lapperne” arbejder i fortidigt tempo, da de endnu befinder sig i denne tids udviklingsstadie. Samerne bliver altså grundlæggende beskrevet som rolige og langsomme, fordi de bliver set som værende underudviklede i modsætning til den højere udviklede,

civiliserede hvide race. I en beskrivelse af samermoderen og hendes 2-årige barn bliver dette modsætningsforhold yderligere cementeret. Beskrivelsen lyder som følgende:

“Fru Danielsen sidder på Hug foran Baalet og luller sin yngste der i Betragtning af sine to år maa siges at være et velvoksnet Brystbarn. Røgen, der svider os civiliserede Svæklinge i Øjnene, mens vi staar og stamper for at holde Fodkulden borte, rører ikke Moder og Barn.”

(Aarhus Stiftetidende d. 3. februar 1934)

Citatet taler nærmest for sig selv. Et bål og lidt røg bliver omdrejningspunkt for en tydeliggørelse af modsætningen mellem den civiliserede og kultiverede hvide race og den naturnære og vilde “anden”. I takt med civilisationens udvikling har den hvide race simpelthen mistet evnen til at kunne tåle røg, en evne som de laverestående og mindre udviklede “lapper” stadig besidder.

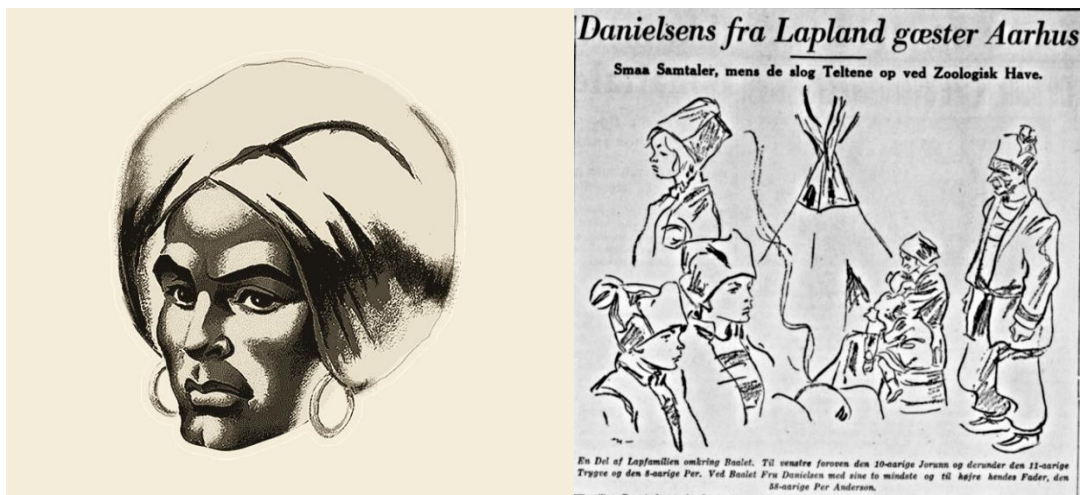
I artiklens sidste afsluttende afsnit bliver modsætningsforholdet mellem de civiliserede danskere og de primitive “lapper” for alvor slået fast. Under overskriften “Uforståelige Ting på 600 Ords sprog” står der:

“De første Tilskuere er allerede dukket op. Familien Danielsen med det Anderson’ske Overhoved og alt, hvad deres er, bliver Genstand for en levende Interesse, fra de haandflettede Viklers i grønt og rødt til de høje runde Huer og de haandsnittede kopskeer, der bæres i Bæltet og plejer at blive rensset med en Haandfuld sne og en Tømmelfinger. Men Familien syntes intet at mærke. Den indsnuser flegmatisk Baalrøgen, siger uforstaaelige Ting til hinanden paa et primitivt 600 Ords Sprog, der paastaaes at minde om Tyrkisk og nusser rundt omkring Grejerne, den brunøjede Trygve på elleve Aar med et fjernt drømmeblik, der syntes at skimte Nordnorges Sne og Fjelde gennem alle mellemliggende Taager.”

(Aarhus Stiftetidende d. 3. februar 1934)

Publikums levende interesse centrerer sig om samerfamiliens fremmede og primitive håndværk, som fx en håndsnittet træske, der blot bliver vasket med sne og en tommelfinger. En, i journalistens øjne, uhygiejnisk praksis, der står i modsætning til den rene hvide og mere udviklede dansker. “Lappefamilien” er så langt væk fra den hvide dansker, at de ikke engang bemærker publikums blikke. Forestillingen om det fremmede bliver total. Samerfamilien repræsenterer en anden verden, som den hvide dansker kan beskue udefra, uden at blive konfronteret med at det faktisk er mennesker de beskuer. Der opstår en form for teatralisk

illusion, hvor "lappefamilien" kan ses "optræde" på scenen, uden den 4. væg brydes. Og mens de taler deres "primitive" 600 ords sprog, kan de danske tilskuere blive bevidste om deres raciale overlegenhed over de uciviliserede vilde "lapper". Hele denne racebiologiske forestilling bliver illustreret af Henrik Hansen. Til artiklen har Henrik Hansen tegnet flere medlemmer af familien, samt deres telt. Tre børn, en pige og to drenge, ses iført samiske klædedragter, mens de udtrykssløst og lettere bedrøvede stirrer fremforan sig. Udenfor teltet ses en ammende mor sidde med et lille spædbarn og et andet mindre spædbarn, mens røgen, som de ubesværet trives i, stiger op fra en lille bålplads. Til højre ses en samermand der ligeledes stirrer udtrykssløst ud i luften. Ser man efter er det tydeligt at se Henrik Hansens streg gå igen i tegningen af Vaniljemanden.

Som sagt tegnede Henrik Hansen Vaniljemanden i 1935, altså året efter hans illustrerede artiklen om den udstillede samerfamilie i Aarhus Zoologiske Have. Den biologiske racetænkning, der kommer til udtryk i artiklen, som han illustrerer, kan altså ikke have været fremmed for Henrik Hansen, og taget i betragtning af der først efter 2. verdenskrig skete et brud med denne tænkning, peger meget i retning af at Henrik Hansen tegnede Vaniljemanden ud fra et biologisk racistisk udgangspunkt. I det følgende afsnit, vil vi forsøge at nærme os historien om hvordan Vaniljemanden blev skabt, og hvordan han endte på en dansk dåse vaniljesukker.

Vaniljemanden og elefantpasseren

Som sagt skriver Tørsleffs at Henrik Hansen blev inspireret af to elefantpassere da han tegnede Vaniljemanden i 1935. Via Aarhus Stiftstidendes avisarkiv, har vi forsøgt at finde frem til så meget materiale om elefanterne og deres passere som muligt. Dette har resulteret i

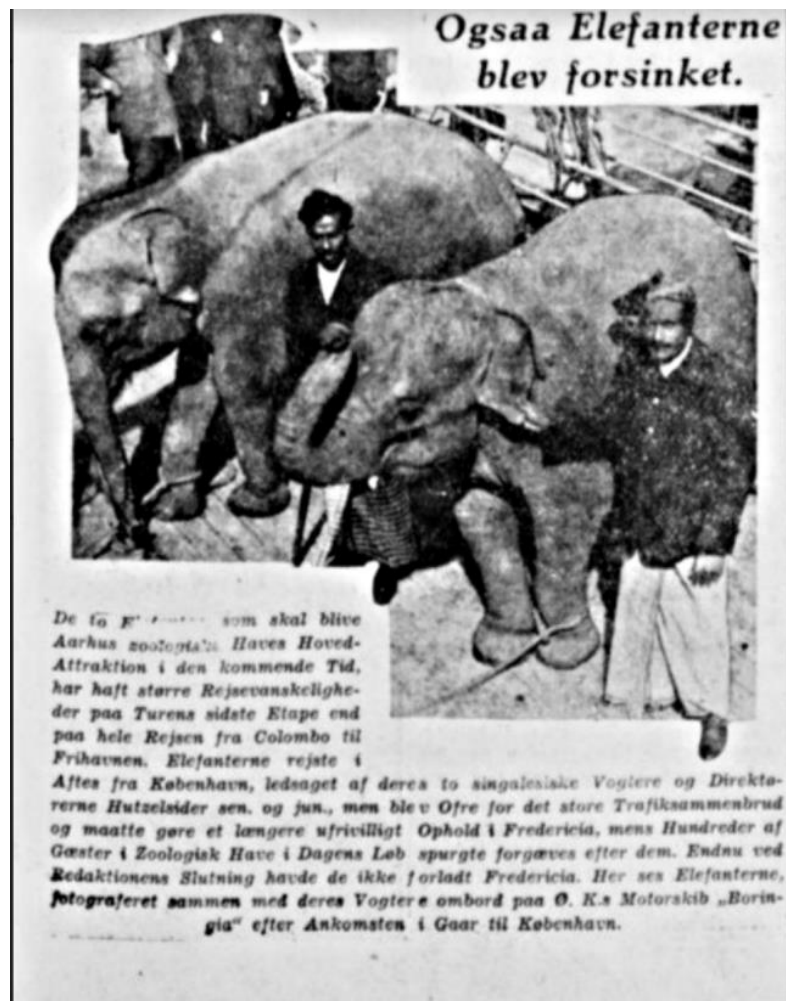
flere interessante artikler, der på hver deres måde kaster lys over tilblivelsen af Vaniljemanden.

Elefanterne kommer til Aarhus

Første gang vi støder på historien om elefanterne er i en artikel i Aarhus Stiftstidende fra d. 18. april, 1935, med overskriften *“To Elefanter paa vej til Aarhus”*. Heri “breakes” nyheden om, at Aarhus Zoologiske Have i den kommende tid vil få nye indbyggere, i form af to indiske elefanter. Det fremgår at de to elefanter for 8 dage siden rejste fra Colombo i Ceylon (det nuværende Sri Lanka), ledsaget af to “indfødte” dyrepassere. Det fortælles at de to indfødte elefantpassere vil blive i Aarhus sommeren over for at tage sig af dyrene i deres første tid i “Udlændigheden” (Aarhus Stiftstidende d. 18. april 1935). Elefantpasserne skal yderligere underholde publikum ved at lave elefantdressur. Elefantpassernes formål er altså, over en periode, at tilvænne elefanterne til de nye omgivelser, og underholde med dressur mens de gør dette. En anden interessant oplysning der fremgår af artiklen er, at elefanterne er indfanget af John Hagenbeck, bror til Carl Hagenbeck, manden bag ideen om at udstille mennesker i zoologiske haver rundt omkring i Europa (Ibid), (Andreassen & Henningsen: 2011). Dette betyder selvfølgelig ikke at de to elefantpassere dermed kom til Danmark for at blive udstillet, men set i lyset af at Aarhus Zoologiske Have blot året forinden havde en samerfamilie udstillet i haven, må man alligevel have dette aspekt for øje. Noget kunne tyde på, at det ikke blot var elefanterne, men også deres dyrepassere der udgjorde en attraktion i Aarhus, i året 1935. Allerede fra den første artikel som vi netop har omtalt, er elefanternes ledsagere centrum for mindst lige så stor opmærksomhed som elefanterne selv. Et forhold som er gennemgående i Aarhus Stiftstidendes dækning af elefanternes ankomst til Aarhus.

Den næste artikel, eller notits, vi støder på omhandler et rejsegilde i forbindelse med opførelsen af det nye elefanthus i Aarhus Zoologiske Have. I notitsen med overskriften *“Rejsegilde paa Elefanthuset”*, fra d. 27 april 1935, får vi for første gang indblik i elefantpassernes *“indviklede”* navne, som det fremhæves af Aarhus Stiftstidende (Aarhus Stiftstidende d. 27. april 1935). Ifølge avisen hedder de William Mudungkuthgdera og Jinasena Kudithuvakkaragedera. Disse navne bliver relevante senere.

Fjerde artikel vi har undersøgt i Aarhus Stiftstidendes arkiv, er fra d. 16. maj 1935. I en artikel om et større trafiksammenbrud, fortælles det at også elefanternes rejse er blevet berørt. Af artiklen fremgår det, at de indiske elefanter dagen før rejste fra København mod Aarhus, men at de nu er strandet i Fredericia. Denne information er måske ikke så interessant, men det er det billede der følger med teksten til gengæld. Her får vi for første gang mulighed for at se de to elefantpassere, der kort tid efter ankomsten til København, her er blev fotograferet. Et fotografi der har fundet vej til Aarhus Stiftstidende.

På billedet ses to mænd stå ved siden af hver deres elefant. Mændene er iført lungi'er, skjorter og jakker med knapper. Den ene har overskæg og den anden ser ud til at have fuldskæg (Aarhus Stiftstidende d.16 maj, 1935). Udfra dette billede er det svært at se Vaniljemanden i nogen af dem, ingen af dem bærer en stor hvid turban eller øreringe. Billedet er dog også af rimelig dårlig kvalitet, og turbanen og øreringene kan selvfølgelig være kommet frem efter ankomsten til Aarhus.

Den 18. april 1935, ankommer elefanterne til Aarhus med deres vogtere. Og igen er det ikke blot elefanterne, men i høj grad også deres vogtere, der bliver centrum for publikums opmærksomhed. Som en del af dækningen af den parade som elefanterne ved deres ankomst deltog i, står der følgende om de to elefantpassere:

“De to Vogtere tiltrak sig ikke mindst Opmærksomhed, og de var i Sandhed maleriske, iført Turban, Jakke, ternet fodsid Bomuldskjørt og Gummisko. Deres chokoladebrune lød og melankolske brune Øjne gav formelig Sheik-Fornemmelser, men Melankolien bundet vidst ikke dybt - de fortalte os at de ikke længes spor efter Theplantagen hjemme på Ceylon, og at de glæder sig til 4 rolige maaneder i Aarhus.”

(Aarhus stiftidende d.18 maj 1935)

Igen er det interessant at bemærke vogternes dobbeltrolle. De er ikke blot dyrepassere, men udgør i sig selv en attraktion. Deres eksotiske beklædning og chokoladebrune hud, bliver beskrevet på lige fod med beskrivelser af elefanternes udseende og adfærd. Deres melankolske brune øjne giver reporteren Sheik-fornemmelser, et typisk eksempel på en raceopdelingstankegang, hvor vogterne sammenlignes med den mellemøstlige racetype. Igen betyder dette dog ikke, at de to vogtere der inspirerede Henrik Hansen, blev bragt til Aarhus for at blive udstillet. Fremmede folkeslag var formentlig ikke en normalitet i gadebilledet i Aarhus i 1935, og det er derfor ikke så underligt at de to vogtere bliver genstand for en del opmærksomhed. Til gengæld er der noget der tyder på, at en af vogterne ikke nøjedes med at blive i Aarhus sommeren over. I en artikel fra d. 20 juni 1936, altså året efter elefanternes ankomst, er der noget der tyder på, at den elefantpasser der hed William, stadig befandt sig i Aarhus Zooligiske Have. Her bliver han igen beskrevet af Aarhus Stiftstidende, men i en ganske anden kontekst og med en anden opmærksomhed. En opmærksomhed som sender tankerne henimod den tidligere beskrevne artikel om den udstillede samerfamilie og det tydelige biologiske racesyn, der skinnede igennem artiklen. Artiklen der her vil blive analyseret er oveni købet, ligesom beskrivelsen af samerfamilien, illustreret af Henrik Hansen.

Elefantpasseren William - dyrepasser eller eksotisk attraktion.

“Det er nat i Zoo - Dag-Dyrene gaar til Hvile og Nat-Dyrene vaagner til Liv.” Sådan lyder en overskrift i Aarhus Stiftstidende d. 20. juni, 1936. I en lille ramme, beskrives artiklens præmis og indhold til læseren:

“En af Aarhus Stiftetidendes Medarbejdere har en Nat nu i Juni aflagt et Studie-Besøg i Aarhus zooligske Have. Hvordan gaar Natten for de vilde Dyr? Artiklen, som Henrik Hansen har illustreret, giver svaret.”

(Aarhus Stiftetidende d. 20 juni, 1936)

En aften i juni har en reporter fra avisen altså været i zoologisk have for at se hvad dyrene laver efter lukketid. Flere forskellige dyrs natterutiner og aktiviteter beskrives. Søløvehannen bliver undertrykt og drillet af de matriarkalske søløvehunner. Chimpanserne døjer med varmen og uglerne flirter. Eksempler på små historier om dyrene i zoo, der hver bliver fortalt under overskrifter, som “Søløven under tøflen”, “Søvn på et ben” osv. Der er sikkert blevet skrevet mange lignende artikler siden hen om zoologiske haver efter lukketid, men der er ét element i denne artikel, der springer i øjnene på en nutidig avislæser. Artiklens første “dyr”, ikke er nemlig ikke en sæl eller en løve, men den singalesiske elefantpasser William, en af de to elefantpassere der, ifølge Tørsleffs, skulle have været Henrik Hansens inspirationskilde da han tegnede Vaniljemanden. Side om side med historierne om panteren, chimpanserne og peperfuglen, står altså historien om elefantpasseren Williams aftenrutine, fint illustreret af Henrik Hansen.

Ordlyden, og alene det at han beskrives på lige fod med dyrene i zoologiske have, bringer tankerne i retningen af menneskeudstillinger, som den, der blot 2 år forinden, blev opsat i den selvsamme zoologiske have og blev beskrevet af den selvsamme avis. I beskrivelsen af William, bliver der fokuseret på hans raciale kendetegn, hans anderledes hverdagsrutiner, ligesom han bliver sammenlignet med en græshoppe. En sammenligning der placerer hans race nærmere dyrene, end den hvide mand. Historien om Williams aftensrutine åbnes således:

“I Døren til Elefanthuset kommer den singalelske Elefantpasser William frem med sine Kogegrejer og giver sig til at tilberede sin krasse Aftensmad over en ossende Petruliumskoger. Han er i Jakke og tværstribet, fodsid skørt og Sidder på Hug, bukket sammen som en Græshoppe (...)”

(Aarhus Stiftetidende d. 20. juni 1936)

Havde reporterens artikel omhandlet Aarhus Zoologiske Haves nattepersonale, havde det måske kun været græshoppe sammenligningen, der ville eksemplificere artiklens racesyn. Men taget i betragtning af, at beskrivelsen af Williams madlavning optræder side om side med andre lignende beskrivelser, blot af dyr, er det svært ikke tolke det som om artiklens forfatter bevidst sidestiller William med dyrene. En sidestilling der passer fint overens med tidens gældende racesyn, hvor alle, ikke hvide, blev set som værende tættere på naturen, i modsætningen til den hvide, der var tættest på kulturen. Han bliver observeret som et eksotisk dyr, ligesom panteren og søløven. En observation der tydeliggør forskellen mellem beskueren og genstanden. Et forhold hvor beskueren, her den hvide journalist, har magten til at beskrive den "ikke hvide" anden. I beskrivelsen fremhæves især, Williams fysiske fremtoning. Det er allerede beskrevet at han sidder som en græshoppe, men også hans hud beskrives i en naturreference. Der står:

"William ser saa elskelig ud, mens han sidder og lader sine pragtfulde Tænder lyse i det jordbrune Hoved, man kunne tænke sig alt om ham i saa Henseende."

(Aarhus Stiftstidende d. 20. juni 1936)

Williams hoved er ikke nøddebrunt, ikke engang chokoladebrunt, men jordbrunt. En reference, der ikke blot bringer tankerne hen imod naturen, men som også rummer en subtil måde at kalde ham beskidt, i modsætning til den rene hvide reporter. Et eksempel der ligeledes gjorde sig gældende, da samerfamilien blev beskrevet to år forinden.

Der er måske ikke tale om at William var et udstillet menneske i “klassisk forstand”, som fx samerfamilien var det. Men det er lige ved og næsten. For det første giver artiklen indtryk af, at William faktisk bor i Aarhus Zoologiske Have på det her tidspunkt. Et vigtigt element i menneskeudstillingerne, der netop fokuserede på at udstille den vilde fremmede i sit “naturlige” element, her den singalesiske elefantpasser, med sine elefanter. Ligesom selve attraktionen var, at se hvordan samerfamilien boede og havde deres hverdag, bliver Williams hverdagsrutine genstand for reporterens opmærksomhed. En opmærksomhed der fokuserer på forskellene mellem den udstillede og beskueren, med det formål at placere den udstillede i en position, der er mindre værd en beskueren. Williams mad er kras, i modsætning til den danske mad der er behagelig. Hans hud er brun som jord, i modsætning til den danske der hvid og ren. William sidder som et dyr, i modsætning til danskerne der sidder som kultiverede og civiliserede mennesker. Alt sammen beskrivelser af et menneske, der leder tankerne hen imod den biologiske racetænkning. Et racesyn, som alene det, at han beskrives sidestillet med dyr, er tydeligt udtryk for. Dette er givetvis en noget anderledes fortælling om Vaniljemanden, end den som Tørsleffs fremstiller, i deres nostalgiske virksomheds historie. Vaniljemanden bliver, af Tørsleffs, gjort til en del af en nostalgisk fortælling om det gode gamle Danmark, hvor mormor bagte småkager og lavede syltetøj. Men historien om Vaniljemanden er altså også historien om dengang der i Danmark herskede et biologisk racesyn, hvor ikke hvide mennesker blev sammenlignet med dyr og hvor disse mennesker blev gjort til en attraktion i zoologiske haver. Spørgsmålet er hvad dette har af betydning for danskernes syn på sig selv i vores samtid. Hvordan ville vi fx tænke om os selv, hvis det var tegningen af William i Aarhus Zoologiske have, der prydede Tørsleffs dåse med vaniljesukker og ikke den version af William som Henrik Hansen skabte, da han tegnede Vaniljemanden? Dette spørgsmål vil blive diskuteret senere i projektet.

(Elefantpasseren William, som Henrik Hansen tegnede ham i Aarhus Stiftidende, 1936)

(“Vaniljemanden”, som Henrik Hansen tegnede til Tørsleffs i 1935, inspireret af de to elefantpassere, hvor en af dem var William)

I den følgende og sidste analysedel, vil vi vise hvordan disse raciale modsætningsforhold, som de kommer til udtryk igennem de koloniale arkivalier, bliver reproduceret idag.

Repræsentation

Dette afsnit vil analysere repræsentationen af Vaniljemanden og emballagen, han befinder sig på. Analysen vil tage udgangspunkt i Stuart Halls (1997) teoretiske rammer, der beskriver, hvordan især magtforhold spiller en central rolle i repræsentationen af den anden. Analysen vil derudover behandle den æstetiske afbildning af Vaniljemanden, som står i kontrast til andre repræsentationer af lignende figurer.

Det er ikke kun Vaniljemanden selv, der er relevant her. Den kontekst, hvori han findes, er med til at frame ham. Elementerne, beskrevet nedenunder, er alle relevante for præsentationen af Vaniljemanden som symbol, og vi vil tage fat i disse elementer gennem følgende analyse.

På emballagen på Tørsleffs vaniljeprodukt *Vanila* ses billedet af

Vaniljemanden. Vaniljemanden består af et mandehoved med turban og store runde øreringe. Hans hudfarve er lysebrunt og hans øjne samt øjenbryn er mørke. Resten af produktet er mønstret med ligeligt fordelte grønne og hvide diagonale striber, der løber gennem baggrunden. Ovenover Vaniljemanden er et mørkeblåt bånd illustreret, hvorpå Tørsleffs logo findes. Under logoet står produktets navn *Vanila*, hvorunder igen, der står vaniljesukker på de skandinaviske sprog. Nede i venstre hjørne på forsiden findes en guld laurbærkrans med

ordene ”Guldmedalje 1933”. Bagsiden af dåsen har samme grønt/hvidt stribede mønster, men farverne er tonet ned. Over dette mønster ses *indhold, brugsanvisning osv.* i sort tekst ligeledes på de skandinaviske sprog. Låget på bøtten er grønt, og bunden er gennemsigtig.

Vaniljemanden er, som tidligere beskrevet, tegnet af tegneren Henrik Hansen. Allerede ved første øjekast kan det ses, at noget er anderledes ved dette billede i forhold til at markedsføringen af andre lignende produkter. Vaniljemanden er ikke det eneste produkt, der anvender et etnisk ansigt til markedsføring af et produkt. Atamonmanden eksisterede også dengang, Vaniljemanden blev til, og vi har flere eksempler på brugen af etniske karakterer i markedsføringen af eksotiske varer senere, herunder fx kaffe og bananer. Men Vaniljemanden skiller sig ud gennem hans udtryk. Han er ikke en karikeret repræsentation af en

etnisk person, som mange af de andre eksempler er det, eller han er ikke *kun* det i hvert fald. Tørsleffs forsvarer deres emballage med på Atamonmanden, ved at skrive ” *I 1930’erne var kinesiske kokke meget anerkendte, og derfor virkede illustrationen som en garanti for kvalitet.*”(Internethenvisning A).

Atamonmanden er en karikeret version af en asiatisk mand. En karikatur, som Tørsleffs forsøger at retfærdiggøre i kraft af, at *kinesiske kokke var meget anerkendte*, uanset hvor ulogisk det argument kan forstås i dag. Selvom der kan argumenteres for, at Vaniljemanden også er karikeret i kraft af hans turban og store øreringe, opleves han ikke karikeret på samme måde som Atamonmanden. Måske er det fordi, at de karikerede elementer ikke er baseret på fysiske træk, men i stedet på et kulturelt udtryk – hans beklædning. Men dette rejser det næste spørgsmål – hvordan så Vaniljemanden i *virkeligheden* ud? For som Tørsleffs selv skriver, blev Henrik Hansen *inspireret* af elefantpasserne Jena Zena og Abu (William) til at tegne Vaniljemanden.

Som demonstreret har Henrik Hansen tidligere illustreret det kulturelt fremmede og eksotiske, fx da han tegnede den samerfamilie, der blev udstillet i Aarhus Zoologiske Have i 1934. Denne fremstilling og de tilhørende illustrationer virker realistiske til trods for artiklens biologiske racesyn. Men som nævnt tidligere i opgaven og på Tørsleffs hjemmeside, var

elefantpasserne blot en inspiration for Hansen, og stemmer ikke overens med de beskrivelser og billeder, vi kan finde af elefantpasserne i dag.

Det er interessant hvad Hansen har gjort med denne inspiration efterfølgende, fordi hans fremstilling i dag udgør den dominerende fortælling om Vaniljemanden og elefantpasserne, som den tager sig ud i forbrugerens møde med vaniljesukkeret. Derudover er det også interessant, fordi den vidner om datidens opfattelse af den eksotiske og raciale anden eksemplificeret i de singalesiske elefantpassere, der inspirerede ham. En opfattelse, der måske stadig lever videre i dag, da Vaniljemanden stadig findes på produktet.

Det, der først springer én i øjnene, er Vaniljemandens tøj – hvor kommer tøjet fra? Det er jo ikke umiddelbart sådan at han bliver beskrevet og portrætteret på de få billeder, der findes af ham. Det kan være tilfældigt, at hans mere traditionelle beklædning ikke er blevet fanget på filmrullen. Men i kraft af den opmærksomhed både elefanterne og deres passere modtog, ville det være sandsynligt, at der fandtes billeder af elefanterne og deres vogtere i traditionelt tøj, havde de haft det. Hans påklædning, eller den påklædning som Hansen giver ham, vidner om både Edward Saids (2003) og Stuart Halls (1997) beskrivelse af magtrelationen mellem Vesten og Orienten, herunder hvordan Vesten har magten til at repræsenterer Orienten uden Orientens samtykke (Said, 2003:6-8) (Hall, 2003:259). Henrik Hansen tager udgangspunkt i sin egen eksotiske forestilling om singaleseren og hans kultur, i sin produktion af billedet. Hansen former altså Vaniljemanden gennem sin egen opfattelse af ham, uafhængigt af manden der *inspirerede* motivet.

Turbanen og de store runde øreringe er ikke-vestlige beklædningsgenstande. Turbanen kan spores til en mellemøstlig og sydasiatisk afstamning, og de store øreringe båret af en mand, er svære at placere i en dansk kontekst i 1930'erne. Han er altså visualiseret som en eksotisk mand. Dette billede giver mening i den eksotiske kontekst, han findes i som elefantpasser. Det er dog et meget essentialistisk billede af en eksotiske mand, og da billedet er *inspireret*, er det ikke svært at forestille sig, hvordan Henrik Hansens opfattelse af de eksotiske elefantpassere, har farvet hans kunst. Billedet er malet i en mørk-mand-som-passer-eksotiske-dyr kontekst, og denne essentialiserede fremstilling som Henrik Hansen præsenterer giver mening i netop denne kontekst. Vaniljemanden bliver skabt ud fra Henrik Hansens forestilling om det eksotiske, hvormed han bliver reduceret til kun denne forestilling. Hall beskriver denne essentialisering som typisk i stereotypificeringen af den anden. Den anden bliver tillagt en egenskab og reduceret til denne egenskab (Hall, 2003:257).

I dette tilfælde er Vaniljemanden eksotisk – ser vi billedet uden for den kontekst det blev skabt i, er han *kun* eksotisk. Han er ikke singaleser, elefantpasser, vaniljeplukker eller noget andet end en farvet mand med en turban og øreringe. Men ser vi ham i den kontekst, hvori han er tegnet, og senere beskrevet af Tørsleffs, binder eksoticismen elementerne sammen: elefanter, vanilje, bambus, turban, mørk hud, mænd med ørering - alle karakteristika, der ikke associeres med at være hverken dansk eller europæisk, og derfor opfattes som eksotiske.

Det faktum at han eksisterer på emballagen, og markedsføres på et dansk nostalgisk grundlag, er med til til at definere danskerne. I det eksotiske modsætningsforhold, der sker i mødet med den anden, er det ikke kun den anden, der defineres. Den dominerende struktur og dem, der omfattes af den, bliver også defineret i dette møde, da de bliver konfronteret med dét, der er anderledes, altså hvad de hvide ikke er. Den hvide danske majoritetsbefolkning bliver således bevidst om sin danskhed i mødet med det udanske.

Farver

Den grønne og hvide baggrund er også interessant i forhold til fremstillingen af Vaniljemanden og vaniljen som produkt. Valget af farverne er ikke tilfældigt, og man kan tolke på farverne, deres symbolske betydning og hensigten med netop disse farver. I Tørsleffs egen beskrivelse af produktet fortæller de om farvevalget: ”*Der var også grønne bambusstænger på dåserne. De symboliserede det eksotiske sted, vaniljen blev dyrket.*” (Internethenvisning A). Denne udtalelse synliggør, hvad vi allerede har etableret gennem vores analyse af Vaniljemandens påklædning: at han eksotiserer produktet.

Derudover understøtter deres udtalelse de iboende værdier i de valgte farver. Grøn kan ofte forbindes med håb og, især relevant i dette tilfælde, naturen, hvor hvid associeres med noget rent eller uskyldigt. Farverne skaber sammen en naturlig og fredelig stemning, der fremhæver det marineblå mærkat med logoet, indrammer Vaniljemandens brune ansigt, og placerer det i denne naturlige og fredelige kontekst. Farven på hans turban går i et med de hvide striber, og skaber en dynamik mellem portrættet og baggrundsfarverne - han passer sammen med baggrunden. Hans hudfarve står i kontrast til resten af emballagen, og fanger observatørens opmærksomhed. Denne farvekomposition fungerer i kraft af Vaniljemandens ikke-hvide hudfarve. Havde hans hudfarve været hvid, var hudfarven gået i ét med de hvide diagonale striber på samme måde, som hans turban går i ét med den hvide farve.

Farvevalget, som også Tørsleffs selv skriver, placerer Vaniljemanden i et naturligt og eksotisk miljø. Et miljø, der står i kontrast til det civiliserede miljø, som den hvide forbruger

befinder sig i. Vaniljemanden bliver altså ikke kun stereotypiseret gennem sin påklædningen, men også gennem det miljø han placeres i. Dette eksotiserer ham yderligere. Tørsleffs nævner endda direkte i deres beskrivelse af mønstret, at de *symboliserede det eksotiske sted, vaniljen blev dyrket*. Derudover er det diagonale mønster, som på produktet symboliserede *det eksotiske sted*, blevet et vartegn og brand, som optræder på flere af Tørsleffs produkter, dog i andre farvemønstre.

Guldmedalje 1933

Nederst i vestre hjørne ses de gyldnelaubær med ordene *Guldmedalje 1933* skrevet med guld inden i laurbærkransen. Dette mærkat referer til den guldmedalje, de vandt i 1933. De skriver herom: *”I 1933 vandt Vanila guldmedaljen for bedste produkt til bagning. Det var til bager- og konditorudstillingen i Tivoli, og Tørsleffs vandt blandt 150 udstillere. Den dag idag kan man stadig henvisningen til guldmedaljen på Vanilabøtten”* (Internethenvisning A).

Set i en lyset af Tørsleffs nostalgiske markedsførings og design, giver det mening at pryde produktet med en pris, der er 85 år gammel. Prisen forstærker derved nostalgien. En pris, der taler til produktets historie i det danske køkken og der, sammen med resten af markedsføringen, maler et billede af vaniljesukkeret som en del af det danske køkken – et produkt, som har været relevant i lang tid. Prisen er med til at etablere produktets identitet og fortælle os at, i gamle dage var dette vaniljesukker bedst. På denne måde appellerer markedsføringen til en følelse af fortiden som noget *bedre* hos forbrugeren. I forbindelse med dette produkt, som det også er demonstreret i andre af Tørsleffs produkter, bliver det gamle synonym med at være godt.

Det er værd at notere, at denne pris blev uddelt før Vaniljemanden blev tegnet til vaniljesukkeret. Prisen blev altså vundet før produktet med det eksotiske udtryk, som vi kender den i dag, blev markedsført. Alligevel placerer denne pris Vaniljemanden i en nostalgisk og nærmest fortidig kontekst, da han har været synonymt med produktet i næsten lige så mange år, som prisen har været det. De to, herunder Vaniljemanden og den guldmedaljen fra 1933, skaber således i samspil om dette nostalgiske udtryk.

Alternative repræsentationer

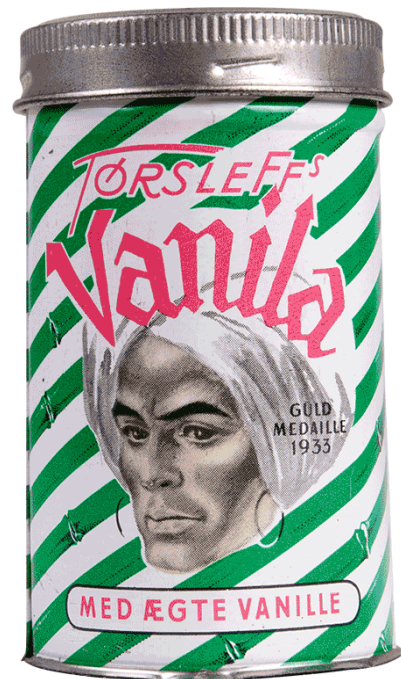
I vores arbejde med Vaniljemanden og Tørsleffs markedsføring, har vi opdaget, at der findes andre udgaver af Vaniljemanden, end den der nu ses på vaniljesukkerets emballage. Tørsleffs skriver følgende om ændringerne:

"Gennem tiden er designet blevet ændret lidt, men det er stadig det ikoniske design og de fine illustrationer vi ser på produkterne."

(Internethenvisning A)

Den ændring, som Tørsleffs taler om, er ændringen fra tegning til animation samt ændringen af bambusstængerne til grønne linjer, som det ses på billedet. Vi har dog fundet en alternativ illustration af Vaniljemanden, der adskiller sig markant fra den Vaniljemand, Tørsleffs anvender på emballagen i dag. Denne alternative illustration optræder ingen steder på Tørsleffs hjemmeside. Meget kunne dog tyde på, at denne illustration har været anvendt til markedsføring af vaniljesukkeret tidligere.

Ændringerne er umiddelbart ikke svære at få øje på. Ser man bort fra den grønne farve, er den sribede *eksotiske* baggrund den samme, men afbildningen af Jena Zena giver os et helt andet indtryk. Tørsleffs kalder Vaniljemanden Jena Zena, tro mod elefantpasseren, der var *inspiration* for illustrationen. Men antager vi, at motivet på vaniljesukkeret er et *reelt* menneske, som Tørsleffs også giver udtryk for (og ikke et *produkt* af Henrik Hansens inspiration), kan det nuværende billede på produktet så stadig ses som et billede af Jena Zena? Og er det nuværende billede på emballagen stadig et billede, som kan krediteres til Henrik Hansen? Eller er det nu et produkt af Tørsleffs alene?

Kontrasten mellem de to versioner af Vaniljemanden er iøjnefaldende. Den alternative version fra 1935 er en karikeret repræsentation af Vaniljemanden, og falder stilistisk ind i

samme kategori som Atamonmanden. Den version af Vaniljemanden, vi kender fra i dag, er et langt mere stiliseret og tamt afbilledet – næsen er blevet mindre, hans hudfarve er blevet lysere, og linjerne i hans ansigt er blevet glattet ud. Kontrasten mellem de to er ikke svære at finde, men den alternative version viser en racialiseret person i en helt anden grad end den moderne udgave. Den moderne udgave opfattes ikke umiddelbart som en karikatur eller en repræsentation af en specifik minoritet – men hvilken af de to udgaver er så ‘værst’: repræsentationen hvor Vaniljemanden nemt kan genkendes som en karikatur, eller den stiliseret mere æstetiske moderne udgave, der stadig er en repræsentation men ikke fremstår lige så tydeligt?

Selvom Vaniljemanden er repræsenteret på æstetisk vis, i modsætning til mange andre stereotypiseringer, er han stadig en stereotyp, dog på en mere subtil måde. Om en stereotyp er negativ eller positiv er ikke vigtigt, da det grundlæggende problem ved stereotyper er, at man frarøver den stereotypificeret gruppe muligheden for at repræsentere sig selv. Det er svært at kategorisere Vaniljemanden som et medlem af en bestemt gruppe - i stedet kan han ses som en hybrid *andethed* samlet i en enkelt figur, der definerer ham som noget *ikke*-dansk. En fremstilling, der vidner om vores opfattelse af andethed, ikke kun som noget racialt, men også som noget kulturelt, der kommer til udtryk i figurens beklædning og den *eksotiske* “bambusskov” i baggrunden. I det følgende afsnit vil vi diskutere, hvordan “os” og “dem” forholdet har forandret sig fra den tid, hvor Vaniljemanden blev skabt i, i forhold til i dag.

Diskussion

Mellem kultur og natur

I vores analyse har vi opdaget flere interessante paralleller mellem den tid Vaniljemanden blev skabt i forhold til i dag. Disse paralleller knytter sig i høj grad til det forhold mellem “os” og “dem”, der blev skabt i 1930’erne, og som fortsat bliver skabt i dag. Når en samerfamilie blev udstillet i Aarhus Zoologiske Have, var det ikke kun med henblik på at underholde publikum med det eksotiske. Det handlede i ligeså høj grad om at vise “det andet” i et modsætningsforhold til den hvide majoritets “os”. I 1930’erne fungerede dette ulige modsætningsforhold inden for en biologisk racetænkning, hvor det ikke-hvide “andet” blev set som værende mindre værd end det hvide “os”. Den ikke-hvide “anden” blev set som mindre udviklet og nærmere naturen end den hvide race, der blev set som tættest på kulturen. Dette menneskesyn kan ses i Aarhus Stiftstidendes artikler fra 1930’erne. I artiklen om den udstillede samerfamilie, kom dette blandt andet til udtryk gennem journalistens kommentar om det bål, der brændte i “lejren”, som samerne “boede” i:

“Fru Danielsen sidder på Hug foran Baalet og luller sin yngste der i Betragtning af sine to år maa siges at være et velvoksnet Brystbarn. Røgen, der svider os civiliserede Svæklinge i Øjnene, mens vi staar og stamper for at holde Fodkulden borte, rører ikke Moder og Barn.”

(Aarhus Stiftstidende, d. 3. februar 1934)

Et tydeligt eksempel på hvordan det eksotiske andet bliver placeret i et modsætningsforhold til den hvide civiliserede majoritet. Et andet eksempel ses i artiklen om Aarhus Zoologiske Have efter lukketid, hvor den singalesiske elefantpasser William bliver beskrevet på lige fod med dyrene. I artiklen bliver han sammenlignet med en græshoppe:

“I Døren til Elefanthuset kommer den singalesiske Elefantpasser William frem med sine Kogegrejer og giver sig til at tilberede sin krasse Aftensmad over en ossende Petruliumskoger. Han er i Jakke og tværstribet, fodsid skørt og Sidder på Hug, bukket sammen som en Græshoppe (...)”

(Aarhus Stiftstidende, d. 20. juni 1936)

Begge eksempler er udtryk for et “os” og “dem” modsætningsforhold, der har sit afsæt i den biologiske racetænkning, hvor den “eksotiske anden” bliver placeret tættere på naturen end det hvide “os”. I vores repræsentationsanalyse af Vaniljemanden og den emballage, som han optræder på, har vi også set “os” og “dem” modsætningsforhold. Noget kunne dog tyde på, at det i dag optræder ud fra et andet afsæt, der ikke er baseret på et race biologisk menneskesyn, men snarere er kulturelt betinget.

I dag skal “os” og “dem” forholdet måske mere ses som et modsætningsforhold mellem det, der er dansk, og det, der ikke er. Selve vaniljen er ikke dansk, figuren, der optræder på Vanila, er ikke dansk. Vaniljemandens brune hud, turban og øreringe er alle kulturelle symboler, der ikke passer ind i en traditionel dansk kontekst. I danskerens møde med Vaniljemanden og det eksotiske andethed, han repræsenterer, sker der altså en tydeliggørelse af disse modsætningsforhold. Et modsætningsforhold, der ikke blot tydeliggør, hvad der kan opfattes som anderledes men i kraft deraf også hvad, der opfattes som “normalt”.

Vaniljemanden og det eksotiske han repræsenterer, optræder altså stadig som en del af et modsætningsforhold mellem det hvide “os” og det ikke-hvide “dem”. Hvor dette modsætningsforhold 1930’erne blev ulige i kraft af den biologiske racetænkning, vil vi mene, at der også i dag skabes en ulighed i dette modsætningsforhold, blot ud fra et andet afsæt.

Kigger man på konteksten, som det eksotiske andet i form af Vaniljemanden, optræder i den dag i dag, kan der påpeges uligheder.

Selvom Vaniljemandens brune hud i dag måske ikke bliver forbundet med racetænkning er den i en dansk kontekst stadigvæk et udtryk for det eksotiske. Han er en udefineret kulturel hybrid, der står i modsætning til den traditionelle danske kultur. Vaniljemanden er en hybrid af flere årsager. Selvom vi ved, at Henrik Hansen blev inspireret af to singalesere, er der ikke noget i tegningen af Vaniljemanden, der giver associationer til Sri Lanka. Henrik Hansen tegner det eksotiske andet, og det er samme eksotiske andet, vi møder i dag, når vi står nede i supermarkedet. Vaniljen stammer fx fra Mexico, men turbanen er svær at placere i en mexikansk kontekst. Noget, der umiddelbart virker ulogisk, men som bliver opfattet som logisk. En logik, der måske kan opfattes, som et resultat af en reproduktion af den koloniale tankegang. Det er ikke så vigtigt for forbrugeren, om Vaniljemanden er mexicaner eller srilankaner. Det er ikke engang vigtigt, om han er vaniljebonde, sheik eller elefantpasser. Vaniljemanden fungerer i kontekst med vanilje, fordi han er eksotisk, og vaniljen også opfattes som eksotisk. På denne måde sker en essentialisering af det andet, hvor "det andet" bliver reduceret til det eksotiske.

I denne reducere af den anden fratages den anden muligheden for at repræsentere og identificere sig selv. Tilbage er kun den repræsentation og den identitet, den anden er blevet tillagt af den hvide majoritet. I eksemplet med Vaniljemanden bliver den anden repræsenteret i forbindelse med en kolonialvare. Et produkt, som tidligere blev skabt, som en del af en kolonial samfundsstruktur. Når en figur som Vaniljemanden stadig den i dag kan optræde på vaniljesukkeret som et symbol på det andet, vidner det om en fastholdelse af den anden ud fra en stereotyp fremstilling. Dette vidner også om, at vi stadig har magten til at definere den anden. Når det eksotiske andet bliver repræsenteret i Vaniljemanden, og Vaniljemanden optræder på en kolonialvare, kan det fx opfattes som om, at det eksotiske andets formål er at servicere den hvide majoritet. I dette tilfælde ved at give os lækre forbrugsvarer. Nogle af de ulige magtstrukturer, der blev skabt i kolonitiden, bliver altså stadig reproduceret i dag.

I det følgende vil vi diskutere, hvordan denne reproduktion kan forstås som en del af den koloniale afatiske tilstand. En tilstand, der måske kan forklare, Tørsleffs brug af restorativ nostalgi i deres markedsføring.

Restorativ nostalgi og kolonial afasi

Som vist i analysen spiller nostalgien en fuldstændig central rolle i Tørsleffs “brand” og markedsføring, som Vaniljemanden er en del af. Ved at placere deres brand som en del af danmarkshistorien og ved at bruge ord som “vi” og “os”, medvirker de til at forme forbrugernes opfattelse af det nationale. Tørsleffs nostalgiske danmarkshistorie starter i hjemmet. Ved at skrive, *“De fleste kender vores kogebøger og har set dem i mormors køkken eller i deres barndomshjem”* (Internethenvisning G) taler Tørsleffs til en kollektiv erindring om at have set Tørsleffs produkter hjemme hos mormor eller i barndomshjemmet. Tørsleffs produkter placeres altså i en tryk og enkelt forestilling om fortiden, eksemplificeret af mormors køkken og barndomshjemmet. En forestilling, som Vaniljemanden også bliver en del af. Den nostalgiske forestilling, som Tørsleffs og Vaniljemanden placeres i, centrerer sig dog ikke kun om hjemmet. Hjemmet skal snarere ses som udgangspunkt for en fortælling om den danske nation. Tørsleffs tillægger ikke nationen værdi direkte, men gør det via fortællingen om hjemmet og de danske mad- og kernefamilie traditioner. Det samme gør sig gældende, når de gør historien om Tørsleffs til en del af historien om kvindernes frigørelse. Historien om kvindernes frigørelse er, ligesom fortællingen om hjemmet og madtraditionerne, narrativer, der er med til at definere, hvad det vil sige at være “dansk”. En national-romantisk og nostalgisk danskhed, som Vaniljemanden gøres til en del af. Men Tørsleffs er ikke bare nostalgiske i deres markedsføring, de er restorativt nostalgiske. Som en afslutning på Tørsleffs fortælling om deres rolle i den danske kvindehistorie, skriver de at den hjemmelavede mad 1990’erne fik et comeback. De skriver:

“Interessen for at bage og sylte selv vendte stærkt tilbage i slutningen af 1990’erne, hvor man igen fik fokus på værdien af den hjemmelavede mad. Og interessen er igen i dag super aktuel – nu hvor hjemmebak og eget syltetøj er i høj kurs. Men det skal være nemt, når man gerne vil bage eller sylte”

(Internethenvisning A).

Ved at skrive at dette comeback medførte et nyt fokus på “værdien” i den hjemmelavede mad, giver Tørsleffs udtryk for, at tilbagevendingen til de gamle traditioner er en værdi i sig selv. Dette er et eksempel på den koloniale afatiske tilstand. En tilstand der på en måde fordrer Tørsleffs restorative brug af nostalgi. Spørgsmålet er om Tørsleffs ville være restorative hvis de havde haft adgang til det koloniale arkiv og de arkivalier som vi har fundet og undersøgt. I vores arbejde i det koloniale arkiv har vi åbnet op for et noget anderledes

fortidigt Danmark, end det som Tørsleffs beskriver i deres nostalgiske markedsføring. Det Danmark, som vi har set igennem arkivalierne omkring Vaniljemanden, er et fortidigt Danmark, hvor ikke-hvide blev set som værende underudviklede, og hvor mennesker blev udstillet i Tivolier og zoologiske haver. En fortælling om Danmark, som i høj grad også er en del af fortællingen om Vaniljemanden, og dermed også Tørsleffs. I det koloniale ordforråd har vi tilegnet os et sprog, der gør os i stand til at forholde os reflektivt til vores koloniale fortid. Spørgsmålet er, hvad det er, der forhindrer Tørsleffs i at tilgå det koloniale arkiv, og den fortælling der her findes om Vaniljemanden og hans historiske kontekst. Hvad ville der fx ske, hvis Tørsleffs satte tegningen af elefantpasseren William på vaniljesukkereti stedet for Vaniljemanden? Dette vil vi diskutere i følgende afsnit med udgangspunkt i Gloria Wekkers "White innocence" begreb.

Den uskyldige dansker

Vi har kendskab til nogle situationer, der kunne eksemplificere, hvad der ville ske hvis Tørsleffs ændrede på Vaniljemanden. I dette projekt er vi, som nævnt i vores motivation, inspireret af Mathias Danbolt, der netop har analyseret en sådan situation. Situationen, Mathias Danbolt har analyseret, omhandler den debat, der opstod i kølvandet på den såkaldte "Haribo skandale" i 2014, hvor en lakrids i den såkaldte "Skippermix" blev anklaget for være racistisk. Dette førte til at Haribo afskaffede det racistiske slik fra posens indhold, hvilket rejste en storm af kritik mod Haribo (Danbolt, 2017:3). En kritisk storm, der på mange måder ligner den, der opstod i forbindelse med den kritiske undersøgelse af hollændernes forhold til Zwarte Piet, som vi har behandlet i vores teoriafsnit om Gloria Wekkers White innocence begreb. I forskningsartiklen "Retro racism" fra 2017 beskriver Danbolt, hvordan at modstanden imod Haribos beslutning om at fjerne lakridsen (Danbolt, 2017:4), ligesom i Zwarte Piet eksemplet, kan ses som et eksempel på "the epistemology of ignorance". Han udvider dog dette blik ved at påpege en tendens i modstandernes argumentation, der retter sig imod racisme begrebet. Ifølge Danbolt er der en tendens til, at modstanderne konstant undviger beskyldningen om racisme. Dette gør de konsekvent ved at flytte racismen væk fra en dansk nutidig kontekst hen til andre kontekster i tid og rum. Det er det, der kan betegnes som "racial exceptionalism". Selvom modstanderne måske har en viden om, at der før i tiden eksisterede et biologisk racesyn, bliver dette ikke betragtet som udtryk for racisme, da "folk dengang jo ikke vidste bedre" (Danbolt, 2017:10). På denne måde uskyldiggøres danskernes racistiske fortid (Danbolt, 2017:11). Denne indsigt bruger modstanderne så i dag til at uskyldiggøre sig selv ved at påpege, at danskerne i dag har forladt dette race syn i

modsætning til fx USA, hvor racebegrebet stadig er en del af den amerikanske rammetænkning. Da danskerne spiste racistiske lakridser i fortiden, var ingen racister, fordi alle var racister, og når danskerne i dag spiser disse lakridser, er ingen racister, fordi at danskerne har forladt det racebiologiske menneskesyn. Dette er et eksempel på en hvid dansk uskyldigheds opfattelse, der ikke blot rummer et uvidenhedsforhold, men som også peger i retning af et ønske om uvidenhed. Dette er interessant i forhold til Tørsleffs restorative nostalgiske kontekstualisering af Vaniljemanden. Til spørgsmålet om hvad der ville ske, hvis Tørsleffs placerede tegningen af elefantpasseren William på vaniljedåsen istedet for Vaniljemanden, vil svaret derfor sandsynligvis være at en lignende argumentation vil blive bragt i spil. Vaniljemandens racistiske historiske kontekst ville blive uskyldiggjort ud fra argumentationen om, at alle dengang var racister. Ligesom den fortsatte brug af Vaniljemanden ville uskyldiggøres ud fra rationalet om, vi nu er blevet klogere. Denne uskyldiggørelse kan dog problematiseres, hvis man dykker ned i det koloniale arkiv. I vores arbejde i det koloniale arkiv har vi nemlig fået mulighed for at se en reproduktion af det ulige magtforhold, der blev skabt i vores koloniale fortid.

Igennem vores undersøgelse af den historiske kontekst som Vaniljemanden blev skabt i og via vores repræsentations analyse af Vaniljemanden, har vi fået mulighed for at italesætte det ulige magtforhold mellem den hvide og den ikke-hvide, som blev skabt i kolonitiden og som stadig reproduceres i dag. Denne erkendelse af en reproduktion besværliggør på en måde den hvide uskyldigheds opfattelse og modvirker samtidig den koloniale afasi, hvormed reproduktionen til en vis grad forhindres. Men erkendelsen modvirker ikke blot en reproduktion, den ligger i høj grad også op til et opgør med den nationale selvopfattelse, der hersker som hegemoni blandt det danske folk. Hvad ville der fx ske hvis Tørsleffs en dag besluttede sig for at dykke ned i det koloniale arkiv og undersøge de samme arkivalier, som vi har analyseret? Ville Tørsleffs så stadig kunne opretholde deres nationalromantiske fortælling om Danmark og deres restorative nostalgiske forhold til denne fortælling?

Hvad ville der ske, hvis Tørsleffs besluttede sig for at placerer Vaniljemanden i en reflektiv nostalgisk kontekst, hvor det biologiske racesyn blev synliggjort som en del af danmarkshistorien? Det ville tvinge os til at forholde os kritisk til vores fortid, og dermed også vores samtid. Et perspektiv, der ville besværliggøre vores opfattelse af os selv, som uskyldige. Dette afkald på vores ret til at føle os uskyldige, ville for nogle måske blive set som et tab, men det er et nødvendigt "tab", vi må tage på os, hvis vi ønsker at gøre op med de

ulige magtforhold, der blev skabt i kolonitiden. Ulige magtforhold der stadig bliver reproduceret i dag.

Konklusion

Vi har i dette projekt arbejdet ud fra følgende problemformulering:

Hvordan kan Vaniljemanden som symbol forstås historisk, og hvorvidt reproducerer Vaniljemanden stereotype forestillinger om den raciale anden?

Svaret på dette er ikke entydigt men afhænger af, hvor man kigger hen. Ser man på Vaniljemanden i et restorativt nostalgisk lys, som han placeres i af Tørsleffs, indgår Vaniljemanden som en del af en historie om et monokulturelt romantisk Danmark, hvor familien og danske traditioner er i centrum for den danske selvforståelse. En danskhed, som bliver tydeliggjort i det modsætningsforhold, der skabes i mødet mellem den hvide dansker og den eksotiske anden, som Vaniljemanden repræsenterer.

Ser og beskriver man derimod Vaniljemanden i lyset af det koloniale arkiv, kan han ses som et eksempel på den reproduktion af kolonitidens ulige magtforhold, der blandt andet skabes i repræsentationen af den eksotiske anden. Med det ordforråd, som bliver tilgængeligt via det koloniale arkiv, tvinger Vaniljemanden os til at revidere denne opfattelse af danskhed.

Vaniljemanden er et interessant eksempel på en stereotyp, da han er en subtil og mere æstetisk repræsentation af den eksotiske anden i modsætning til mange andre stereotypificeringer. Det er svært at kategorisere Vaniljemanden som en repræsentation af en bestemt minoritet, da fremstillingen af ham ikke peger i en entydigt retning. Han kan derfor ses som en repræsentation af summen af *andethed*, som det ses fra et dansk perspektiv. Han er en hybridisk *andethed*, der først er fremmest er noget ikke-dansk. Den subtile stereotypificering af Vaniljemanden forstærker den koloniale afasi. En kolonial afasi, som vi har forsøgt at lindre gennem det fornyede ordforråd, vi har fundet i det koloniale arkiv.

Litteraturliste

Andreassen, Rikke & Henningsen, Folke Anne (2011): "Menneskeudstilling - Fremvisning af eksotiske mennesker i Zoologiske Have og Tivoli", Tiderne Skifter Forlag, København K.

Boym, S. (2001). *"The future of nostalgia"*. New York: Basic Books.

Boym, S. (2007): "Nostalgia and Its Discontents", Hedgehoge Review

Collin, F. (2014). *"Socialkonstruktivisme i humaniora"*. I F. Collin & S. Køppe (Red) *Humanistisk videnskabsteori*. Kapitel 11. København: Lindhardt og Ringhof

Danbolt, M. (2017). *"Retro Racsim: Colonial ignorance and racialized affective consumption in Danish public culture"* i Nordic Journal of Migration Research. Volume 7, issue 2.

Feltholt, L. & Dalsgaard, M. (2018): *"Test af vaniljesukker: Billig klassiker vinder over øko- og gourmetvarianter"*. Politiken. Tilgået d.27. maj 2018 på <https://politiken.dk/forbrugogliv/test/art6313064/Billig-klassiker-vinder-over-%C3%B8ko-og-gourmetvarianter>

Hall, S. (2003 [1997]). *Representation: Cultural Representations and Signifying Practices*. London: SAGE Publications Ltd. (Originalår: 1997)

Hauge, H. (2008) *Postkolonialisme*. I J. Fibiger, G. V. B. Lütken & N. Mølgaard (Red) *Litteraturens tilgange* (s. 359) Århus: Academica

Lynggaard, Kennet (2010): "Dokumentanalyse" i Brinkmann, Svend & Tangaard, Lene: *"Kvalitative Metoder En Grundbog"*, Hans Reitzels Forlag, 1. udgave, 3. oplag, København K.

Mygind, L. (2016): *"Cirkelpigen: Portræt af kvinden i cirklen"*. (Artikel). Tilgået d.25. maj 2018 på <https://samvirke.dk/artikler/cirkelpigen-portraet-af-kvinden-i-cirklen>

Odumosu, T. (2015): *"Open images or open wounds? Colonial past and present in the city of Copenhagen"* (Artikel). Tilgået d.27. maj 2018 på <https://medium.com/the-politics-practices-and-poetics-of-openness/open-images-or-open-wounds-colonial-past-and-present-in-the-city-of-copenhagen-66d901f5f4e1>

Said, E.W.(2003 [1978]). *Orientalism*. London: Penguin Books. (Originalår: 1978)

Scherrebeck, E. Eggert (2015): *"Kolonialvarernes æstetik dyrkes med uheldig nostalgi"* Information. Tilgået d.25. maj 2018 på <https://apps-infomedia-dk.ep.fjernadgang.kb.dk/mediarkiv/link?articles=e4be5ffe>

Stoler, L.A. (2002). *Colonial Archives and the Arts of Governance*. (Artikel) Department of Anthropology, University of Michigan.

Stoler, L.A. (2011): *Colonial Aphasia: Race and Disabled Histories in France*. (Artikel) Public Culture 23:1, Duke University Press.

Wekker, G. (2016) *White Innocence: Paradoxes of Colonialism and Race*. Durham & London: Duke University Press

"*Danielsen fra Lapland gæster Aarhus*". Aarhus Stiftstidende (19. februar 1934)

"*To Elefanter paa vej til Aarhus*". Aarhus Stiftstidende (18. april 1935)

"*Rejsegilde paa Elefanthuset*". Aarhus Stiftstidende (27. april 1935)

"*Ogsaa Elefanterne blev forsinket*". Aarhus Stiftstidende (16. maj 1935)

"*Saa kom Elefanterne! Festligt optog gennem Byen i Gaar Formiddag*". Aarhus Stiftstidende (d. 18. maj 1935)

Internethenvisninger:

Internethenvisning A: Tørsleff (2018). "*Historie om Tørsleffs*". Tilgået d. 27. maj 2018 på <https://www.torsleffs.dk/historie/>

Internethenvisning B: Tørsleff (2018). "*Forside*". Tilgået d. 27. maj 2018 på <https://www.torsleffs.dk/>

Internethenvisning C: "*Afasi - Den Danske Ordbog*." (n.d.). Edited by Trap-Jensen, L.. Det Danske Sprog- Og Litteraturselskab. Tilgået d.24/5-2018 <https://ordnet.dk/ddo/ordbog?query=afasi>.

Internethenvisning D: "*Amnesi - Den Danske Ordbog*." (n.d.). Edited by Trap-Jensen, L. Det Danske Sprog- Og Litteraturselskab. Tilgået d.24/5-2018 <https://ordnet.dk/ddo/ordbog?query=amnesi>

Internethenvisning E: "*De Dansk vestindiske øer*." (n.d.) Bravo Tours™. Tilgået d.24/5-2018 <https://www.bravotours.dk/rejser/de-dansk-vestindiske-oer/>

Internethenvisning F: Dansk Plakat Kunst (n.d.). *Henrik Hansen*. Tilgået d.27. maj 2018 på <https://www.danskplakatkunst.dk/kunstnerne/27/henrik-hansen>

Internethenvisning G:: Tørsleff (2018). "*Kogebøger*". Tilgået d.27. maj 2018 på <https://www.torsleffs.dk/kogeboeger/>